

עיטורי ירושלים

עניני ארץ ישראל וירושלים

בצירוף לקט מאמרים פרי עטו
של הרב נחמיה לביא זצ"ל

ישיבת 'עטרת ירושלים'

ניסן-אייר תשע"ו | גליון מספר 111

תוכן

- 3 אם אשכחך ירושלים | הרב שלמה אבינר
- 5 גאולת בתים בירושלים | הרב שלמה אבינר
- 9 האם פיקוח נפש דוחה יישוב הארץ | הרב שלמה אבינר
- 11 מותר לנסוע לירושלים? | הרב שלמה אבינר
- 13 ירושלים של מעלה | הרב שלמה אבינר
- 15 שו"תים קצרים על ארץ ישראל | הרב שלמה אבינר
- 20 צער ביטול ישיבת ארץ ישראל | הרב נחמיה לביא זצ"ל
- 34 רבי חיים מוולוז'ין ויישוב הארץ | הרב נחמיה לביא זצ"ל
- 44 סדר תחיית האומה מתפילת שלמה | הרב נחמיה לביא זצ"ל

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
טל' 02-6284101, פקס' 02-6261528 | www.ateret.org.il

עיצוב גרפי: סטודיו מלון 052-7203050

אם אשכחך ירושלים

הרב שלמה אבינר

בכל הדורות נשבענו: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". שבועה זו מילאה את מאווינו ורגשותינו, וגם הייתה התוכן המעמיד של כל קיומנו בגלות. החזקנו בכל התלאות והנוראות כי ידענו והאמנו: 'לשנה הבאה בירושלים'.

עתה הגיע הזמן למעשים ולפעולות. בחסדי ד' עלינו חזרנו לירושלים, כולה, ועלינו ליישב את העיר שבין החומות ביהודים וביהדות. כמובן, לא בניתוק מכל ארץ ישראל חלילה, כאילו ירושלים היא קונצנזוס והסכמה ולא כן השאר. הכול הוא הסכמה, הסכמה של ריבוננו של עולם. פעם סיפרו התלמידים לרבנו הרב צבי יהודה, שיש מחשבות למסור את ירושלים העתיקה למדינה זרה. הוא הגיב: ומה עם הגולן?! חשבו שלא הבין וחזרו על הדברים: הרב, ירושלים! והוא בשלו: ומה עם הגולן?! וכך גם בפעם השלישית. התאכזבו. אך רבנו ראה הכול כמכלול אחד, ולימד שהמשנה שירושלים מקודשת מכל ארץ ישראל, אינה דווקא מ"ם היתרון אלא יותר מ"ם המקור, כלומר ירושלים מקודשת מתוך כל ארץ ישראל. מתוך שכל ארץ ישראל נבנית, גם ירושלים נבנית.

מה לנו יותר מדברי חז"ל שהברית שאברהם אבינו כרת עם אבימלך, עמדה למכשול לכניסת דוד המלך לירושלים. הוי אומר, הכניעה בגוש קטיף של אותם ימים פגעה בירושלים עיר קודשנו (שמואל ב ה ו-ט, רש"י רלב"ג שם, פרקי דרבי אליעזר לו).

אכן כבר אז היה שחרור ירושלים עניין מורכב ומסובך. אין זה פלא, שכידוע ככל שדבר גדול יותר כך הוא מסובך יותר. אף בימינו, במלחמת העצמאות, המאמצים האדירים לשחרר את עיר קודשנו לא עלו יפה. סוף סוף, במלחמת ששת הימים חזרנו הביתה. אך לא די בכך. לא יתכן שלב ארצנו יהיה מיושב רובו דרובו על ידי גויים. יש לחדש את הנוכחות היהודית בירושלים שבין החומות. לו זכינו, הייתה ממשתלנו עוסקת בזה מהחל ועד כלה. אך לא זכינו לגמרי, לכן משימה זו נופלת לא רק על הציבור אלא גם על היחיד.

כאשר נשאל רבנו הרב צבי יהודה בדבר הטענה הידועה כאילו נוסח "נחם" בתשעה

באב אינו תואם את מציאות ימינו, השיב שירושלים העתיקה הינה עדיין "בזויה ושוממה מאין יושב", אי אפשר לגשת אל העיר העתיקה, לראות גלי האבנים של בתי הכנסת ולא לפרוץ בבכי.

כאשר סיפרו לו שמחדשים את הנוכחות היהודית בלב ירושלים, חיוך מלא חסד עולמים האיר את פניו. כאשר פירטו לו את שמות הרחובות, הוא אמר שאין צורך לטרוח, משום שחרוטים בזיכרונו כל המקומות הללו בהם למד בצעירותו.

אכן רבנו למד אז בישיבת "תורת חיים" בה ממוקמת עתה ישיבת עטרת ירושלים. נס קרה לבניין הזה כאשר ירושלים העתיקה נפלה בידי האויב במלחמת השחרור. הערבים התפרצו לכל הבתים היהודיים, הרסו, בזזו וחיללו את כל בתי הכנסיות, רק הישיבה הזו שרדה. הגוי שגר תחתיה, חסיד אומות העולם, שמר עליה במשך עשרים שנות הכיבוש. כאשר חזרנו, הוא מסר את המפתח למושל העיר, חיים הרצוג, שהיה אחר כך נשיא המדינה. הוא שאל אותו: איך שמרת על מקום זה שנים ארוכות כל כך? השיב: לא אני שמרתי על המקום, המקום שמר עלי!

באחד מביקוריו הראשונים בעיר המשוחררת, נכנס רבנו לישיבה. הכל נשאר כמו שהיה, אך היה מכוסה בשכבה עבה של אבק אפור, שעיגל את כל הפינות כמעין שלג. ברוך ד', תורה חוזרת לאכסניה שלה, ושוב קול התורה נשמע בישיבה, ושוב זקנים וזקנות, ילדים וילדות מתהלכים - עם שמירה - ברחובות ירושלים.

אבל ירושלים לא נתחלקה לשבטים (מגילה כו א) אלא נבנתה בזכות כל השבים (מדרש תהילים קכב), היא עיר שחברה לה יחדיו (קכב, ג), שעושה את כל ישראל חברים (ירושלמי חגיגה ג ו). ירושלים שייכת לכלל ישראל. יהודים מכל הארץ ומכל העולם, מכל המפלגות, מכל הזרמים ומכל הדעות שותפים בבניינו של לב העולם, שאכן ירושלים היא לבם של ישראל (תיקוני זהר כא. ביאור הגר"א נו).

גאולת בתים בירושלים

הרב שלמה אבינר

1. השאלה בדבר החובה ההלכתית לגאול בתים ואדמות בירושלים מתחלקת לשני חלקים: א. האם קיימת מצוות גאולת קרקע ובניין ישובים בכל מלוא רוחב הארץ. ב. האם יש עניין מיוחד בגאולת בתים בירושלים. בוודאי שהדבר הנכון בכל ארץ ישראל נכון בירושלים, אז נצטרך לברר אם יש מעלה מיוחדת לעשות זאת בירושלים.

2. הנה פשוט הדבר שמצוות ישוב הארץ כוללת את החובה ליישבה, כפי הסיכום ההלכתי של הרמב"ן שמצוות הארץ מתחלקת לשלושה חלקים: א. ישיבת הארץ, כלומר לגור בה ולא בחוץ לארץ. ב. ישוב הארץ, כלומר "שלא נעזבה לשממה". ג. ירושת הארץ, כלומר "שלא נעזביה ביד זולתנו מן האומות", אלא נקים בה את מדינתנו וריבונותנו (ספר המצוות לרמב"ם, הוספות לרמב"ן מ"ע ד'). הרי שמוטל עלינו ליישב את הארץ על ידי ישובים בכל מקום ועל ידי הושבת יהודים בכל מקום.

3. חשיבות עניין זה גדולה עד כדי כך שאמרו עליו רבותינו: "מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל" (סנהדרין קב ב) שנאמר: "ויקן את ההר שומרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אנדי ההר שומרון" (מלכים א טז כד). וביתר הרחבה: "תנא דבי אליהו: פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש אמרתי להם: רבותי, מה נשתנה עמרי מכל המלכים שלא הושיבו בניהם אחריהם, עד שבא עמרי והושיבו לו שלושה מלכים על כסאו? אמרו לו: לא שמענו. אמרתי להם: רבותי, על שהוסיף עיר גדולה בישראל. וכן חשב עמרי בדעתו, אמר: כשם שירושלים היא למלכי יהודה, כך תהא שומרון למלכי ישראל" (ילקוט"ש ח"ב רז). הרי שעל אף שהיה רשע ובנה את שומרון מתוך כוונת רשעות של עיר תחרותית לירושלים, בכל זאת עמדה לו זכותו ביישוב ארץ ישראל.

4. יותר מכך, משום החשיבות שבמצווה זו, התירו למי שקונה שדה בארץ ישראל לכתוב עליו אונו אפילו בשבת (גיטין ח ב. בבא קמא פ ב.). כלומר: לומר לגוי לכתוב שטר מכירה בשבת, אף על פי שזו מלאכה מן התורה, ואמירה לנכרי אסורה מדרבנן. מדגישים שם התוספות שלא התירו אמירה לנכרי בעבור אף מצווה, אפילו ברית מילה החמורה, אלא רק בעבור מצוות ישוב ארץ ישראל (תוס' גיטין ח ב ד"ה אע"ג,

וכן הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א). לעומת זאת בשאר המצוות, העמידו חכמים את דבריהם גם במקום עשה ובמקום כרת (פסחים צב א). הסיבה לכך היא כדברי הריב"ש: "שוב ארץ ישראל שאינה מצווה לשעתה אלא מצווה המתקיימת לעולם ומצווה ותועלת לכל ישראל" (שו"ת הריב"ש ס' שפז), זו מצווה כלל ישראלית נצחית אשר תוצאותיה לנצח.

5. מעניינת במיוחד תשובתו של מרן הרב קוק לשאלה אם מותר על פי ההלכה לתמוך בקרן הקיימת לישראל, כיוון שלא הכול מסודר שם בשמירת שבת: "... מצווה של קניית קרקעות מיד הגויים לידי ישראל הוא דבר פשוט שהיא חובה גמורה וחז"ל עשו כמה תקנות שעל ידם תשוב הקרקע לידי ישראל... ומי זוטר מאי דקיימא לך בקונה בית בארץ ישראל שהתירו בו שבות אף על פי שבכל המצוות העמידו דבריהם לפעמים אפילו במקום כרת, על כן כאשר הקרן הקיימת לישראל, כל עיקר העסק שלה היא לקנות חבלי אדמה בארץ ישראל להוציא אותם מידי הגויים ולהכניסם לידי ישראל, הרי זה בכלל מצוות כיבוש ארץ ישראל השקולה ככל המצוות שבתורה. והראיה שהרי מעיקר הדין חייבה אותנו התורה לעסוק בזה אפילו על ידי מלחמה. ובדרך הטבע במלחמה יש תמיד סכנת נפשות. וככל המצוות שבתורה כתוב בהם וחי בהם, מה שאין כן בכיבוש הארץ. ואם שאין לנו כעת עסק בכיבוש מלחמה אבל כיבוש על ידי קניין שיש בידינו לעשות, הרינו מחויבים להתאמץ בכל עוז לעסוק בזה בכל שלהבת הקדושה של עבודת ד' יתברך שבלב כל שלומי אמוני ישראל" (חזון הגאולה רכא-רכג). כמוכן, מוסיף מרן הרב, שיש להתאמץ בכל כוחותינו להשפיע כדי שכל המצוות תישמרנה, אבל גם אם יש חששות, אין לנו להתבטל בגלל זה: "מהמצווה החמורה שבחמורות של כיבוש ארצנו הקדושה וקנינה" (חזון הגאולה רכא-רכג).

אמנם נכון שבזמנו קניין אדמות היה הדרך היחידה של כיבוש הארץ, אך עכשיו בחסדי ד' עלינו הנה חלקים גדולים של ארצנו ובתוכם ירושלים הם בידינו, אך כל אחד מבין שריבוי התיישבות וריבוי קניין בתים ושדות הם הערובה לעמוד איתנים נגד כל המזימות של שונאינו מסביב, ושל תלושי תודעה יהודית בפנים, להסיג אותנו אחורנית, ולסגת חס וחלילה מנחלת אבותינו.

6. כעת נבוא לשאלה אם יש מצווה מיוחדת ביישוב ירושלים. אמנם לא מצאנו מצווה מיוחדת בין תרי"ג מצוות של בניין ירושלים, מלבד בית המקדש, אך זה ודאי אם נצטוונו לגאול כל אדמות ובתי ארץ ישראל, כל שכן לב ארץ ישראל, "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו", ירושלים שלא נתחלקה לשבטים (מגילה א), וככל

שהלב בריא, כל האברים בריאים. לכן זהו קו חורז של כל המקרא וכל דברי רבותינו, שיש שאיפה וגעגועים מיוחדים לבניינה של ירושלים, בתוך בניין כל הארץ. "האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תיבנה וחורבותיה אקומם" (ישעיה מד כו). "ונחם ד' ציון, נחם כל חורבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד'" (שם נא ג). "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים... ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה" (זכריה ח ד-ה). "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" (תהילים קלז ה-ו). ואמרו רבותינו שנשבע הקדוש ברוך הוא שאינו נכנס בירושלים של מעלה עד שייכנסו בני בירושלים של מטה (שיר השירים). בדומה סיים רבי יהודה הלוי את ספרו באומרו "שירושלים לא תיבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית התשוקה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה" (כוזרי). על כן, כאשר רצו רבותינו להגדיל את שמחת חתן וכלה אמרו: "כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים" (ברכות ה ב). אם כי בוודאי השתוקקו לבניין כל חורבות ארץ ישראל, כפי שמעיד על כך הפסוק שהביאו לראיה "כי אשיב את שוב הארץ כבראשונה אמר ד'" (ירמיה לג), שמתייחס לכל מלוא רחב ארצנו, הרי ראו את שיא בניינה דווקא בירושלים.

7. צער על חורבן ירושלים עלה על הצער של חורבן ארצנו, כך שתיקנו שהרואה ערי יהודה בחורבן אומר: "ערי קדשך היו מדבר", וקורע. אך תיקנו אמירה מיוחדת ונוספת על ירושלים: "ציון מדבר הייתה ירושלים שממה" (מועד קטן כו). לא בכדי כאשר קבעו אנשי כנסת הגדולה את זכר החורבן בשמונה עשרה, הנה שמו עיקר תשוקתם לנחמת ירושלים: "את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים, והעיר האבלה והחרבה, והבזויה והשוממה והאבלה מבלי בניה, והחרבה ממעונותיה, והבזויה מכבודה, והשוממה מאין יושב, והיא יושבת וראשה חפוי", וסיימו בברכה, "מנחם ציון ובונה ירושלים".

8. יש שהקשר לירושלים אף גובר על הקשר בין איש לאשתו, שהרי "הכל מעלין לירושלים" (ירמיה לג), כלומר אם אחד מבני הזוג רוצה לקבוע מקום דירתו בירושלים והשני מסרב, הרי התוצאות הכספיות של הגירושין בדבר הכתובה יהיו לטובת זה שחפץ בירושלים. בזו הדרך מצאנו הלכה בדבר ארץ ישראל, שזהו דבר פשוט ש"הכל מעלין לארץ ישראל" (כתובות קי ב), כיוון ששיבת הארץ היא חובה גמורה, ולכן כותב הרמב"ן שאישה המסרבת לבוא עם בעלה לארץ תיחשב למורדת (רמב"ן עה"ת במדבר לג נג), ובוודאי שאין חובה לגור דווקא בירושלים, שהרי יש ליישב את כל ארצנו, על כל פנים למעלת הישיבה בירושלים יש השלכות קיצוניות שאינן קיימות בשאר חלקי הארץ.

9. לפיכך כתב הפוסק המפורסם, החתם-סופר, שכשם שעניי ארץ ישראל קודמים לעניי חוץ לארץ, כך עניי ירושלים קודמים לעניי שאר עיירות הארץ (שו"ת חת"ס רלג-רלד), ועם זאת מסייג שקדימה זו אינה אלא להקדים ולא לדחות נפשות. למשל: אם אין די לחם צר ומים לחץ לכולם, אז ירושלים קודמת. אך לאחר שיש לאנשי ירושלים לחם צר ומים לחץ, לא נאמר להרעיף עליהם כל טוב כאשר שאר עיירות ישראל ימותו ברעב ובצמא, אלא הכוונה היא שבכל עניין הם יוקדמו על שאר עיירות ארץ ישראל (איגרות ראייה א לד). אך דווקא המציאות עתה היא שביישוב היהודי המתחדש בחלקים מסוימים של העיר העתיקה וסביבתה, דווקא שם תנאי החיים קשים יותר מבשאר עיירות ישראל. וגם מרן הרב קוק כאשר נשאל, חזר והדגיש שאין לעשות פירודים, ובוודאי שיש לחזק את כל ארץ ישראל, אך יחד עם זאת לזכור שירושלים קודמת, שקדושת כל ערי ישראל נמשכת מירושלים (איגרות ראייה א לד).

10. סופר לי על אחד מגדולי החכמים בדורנו, שכאשר נשאל מה היה עושה עם מאה מיליון דולר שהחליט נדבן אחד לחלק למוסדות תורה, לו ההחלטה הייתה בידו, השיב: לבניין ירושלים שבין החומות (הג"ר אהרן סולוביצ'יק. נמסר על ידי הרב יעקב מרקוס). קל וחומר כאשר חוברים יחד היישוב והישיבה, ואור התורה הולך ובוקע מן החורבות ההולכות ונבנות. ואשרי מי שזוכה להיות שותף להקב"ה בקיום ההבטחה הגדולה "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו".

האם פיקוח נפש דוחה ישוב הארץ?

הרב שלמה אבינר

שאלה: האם מותר לגור ברובע המתחדש בעיר העתיקה, ביהודה ושומרון, הרי הם מקומות מסוכנים וכתוב "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם"?

תשובה: לא ברור מה מקור ההמצאה שפיקוח נפש דוחה את מצות ישוב הארץ. דבר זה אינו נמצא לא בתורה, לא במשנה, לא בגמרא, לא בראשונים ולא באחרונים. להיפך, נפסק שהאיש כופה את אשתו ואשה כופה את בעלה לעלות לארץ, ורק במקרה של סכנה אי אפשר לכפות (שו"ע אבן העזר עה א-כ). מפסיקה זו רואים שמותר לעלות לארץ על אף הסכנה, שכן אם היה אסור לאדם עצמו לעלות, אז לא שייך למנוע אותו מלכפות את בן הזוג.

וודאי שעלייה לארץ, כיבושה ובנייתה כרוכים בסכנה.

היה מעשה שאנשים החליטו לעלות לארץ ובית הדין אסר עליהם לעלות עם ילדיהם בגלל סכנת הנסיעה. נשאל על כך בעל שו"ת "מעיל צדקה" ופסק שלא מצאנו בגמרא איסורן לעלות עם ילדים. שאם כן, היה צריך להיות כתוב שכן הזוג יכול לעכב בטענת סיכון הילדים (שו"ת "מעיל צדקה" סימן כו, מובא בשו"ע אה"ע עה בפתחי תשובה ס"ק ו).

מובא גם ברשב"ש, רבי שלמה בן שמעון, שבזמן שסכנה לעלות לארץ מי שלא רוצה לא יעלה ומי שרוצה יעלה (שו"ת הרשב"ש ס' א).

אם כן, כאשר יש סיכון אין כופים לעלות, אך אין מונעים.

כך גם מביא ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי. כאשר מלך כוזר שואל את החבר למה הוא רוצה לעלות לארץ הרי הנסיעה מסוכנת? והחבר עונה לו שאין זה מסוכן וגם אם זה היה מסוכן, בוודאי זה היה פחות מסוכן ממלחמת מצווה (סיום ספר הכוזרי).

הרמב"ם מזכיר את המושג של פיקוח נפש בהלכות שבת ויום הכיפורים, אך בכל השיקולים והחשבונות של הלכות מלכים ומלחמות שבארץ ישראל אינו מזכיר פיקוח נפש אפילו פעם אחת. פיקוח נפש שייך ל"אורח חיים" וכדומה, אך לא להלכות מלכים.

דבר זה, כמו שאינו נפסק להלכה בספר, כן גם נעשה הלכה למעשה, שהרי מעולם לא ראינו שנהגו כך במשך ההיסטוריה, שהרי בכל הדורות מסרו את הנפש ועלו לארץ תחת הסכנה.

התנ"ך מלא מסירות נפש, הראשונים עלו לארץ במסירות נפש, כך גם ראינו בדורות הקודמים, חרדים ולאומיים, דתיים וחילוניים, אשכנזים ספרדים ותימנים עלו והתיישבו תחת הסכנה. העלייה מתימן אף היא הייתה מסוכנת.

הקמת נקודות התיישבות היו גם הן מסוכנות. כפר חב"ד היה ממוקם על יד הגבול ופעם זרקו רימון בבית הספר ונהרגו תלמידים. החרדים שהתיישבו מחוץ לחומות ירושלים התיישבו למרות הסכנה שהייתה כרוכה בכך. הקמת שכונת מאה שערים הייתה מסוכנת, לחרוש את שדות הארץ היה מסוכן והיה צריך שומר צמוד על סוס, כפי שרואים בתמונות, וגם הקמת קבוץ "חפץ חיים" הייתה תחת סכנה.

במלחמת העולם הראשונה יהודים רבים מתו מרעב ובכל זאת לא עזבו את הארץ. בזמן התורכים גירשו כל מי שלא הייתה לו אזרחות תורכית ובכל זאת אנשים נשארו במסירות נפש. אפילו יהודים אפיקורסים מסרו את נפשם על הארץ, כמו ברנר ואשתו שסירבו לעלות על האוטומוביל ולברוח מפני הערבים שבאו לרצוח אותם.

תמיד היה מסוכן, והאומר שפיקוח נפש דוחה ישוב ארץ ישראל עובר על איסור תורה, משום שאסור להפחיד את עם ישראל בעת מלחמה (רמב"ם, הלכות מלכים ז, טו), ומי שירא ורך לבב ישוב לביתו אך לא ימיס את לב אחיו.

בכל הדורות לא אמרו משפט כזה. רבי יהודה הלוי עלה לארץ תחת הסכנה, כפי שהוא כותב: "הגעתי לעכו ונסעתי לירושלים ולחברון תחת הסכנה" (מובא בספר חרדים מצוות התשובה פרק ג). התוספות יום טוב עלה תחת הסכנה וגם תלמידי הגר"א עלו תחת הסכנה. בכל הדורות הייתה מסירות על הארץ!

רבנו הרב צבי יהודה אמר שדיבורים של רפיון אסורים, וכאשר חוקרים ואומרים "מה יהיה" - זה גורם לרפיון וזה ממש טרף, כמו חזיר. אלא אנו מצווים על גבורה ועוז ("שיחות רבנו - ארץ ישראל", עמ' 75-76).

מותר לנסוע לירושלים?

הרב שלמה אבינר

ראיין: רב מרדכי ציון

ש: האם בעת כזאת יש לנסוע לירושלים או להימנע משום ונשמרתם מאוד לנפשותיכם?

ת: ודאי לנסוע. הסיכון הוא אפסי. אמנם הוא אינו אפס, אבל בכל ארץ ישראל, אין סיכון אפס. אך מי שמפחד, שיישאר בביתו. אין חובה להגיע לירושלים או לגור בירושלים. כמובן, יש חובה לגור בארץ ישראל גם אם צריך מסירות נפש.

ש: אבל האם מצוה יש להיות בירושלים?

ת: בוודאי. ארץ ישראל נקנית על ידי נוכחות. גם על ידי צבא וגם על ידי ישיבה. בזכות שתירש - כלומר ריבונות צבאית - תשב, ובזכות שתשב תירש.

ש: מה עלינו לעשות לעת כזאת לנוכח הטרור?

ת: פעולה רוחנית ופעולה מעשית. פעולה רוחנית: תשובה. כל אחד יעשה תשובה באופן אישי במה שהוא צריך. מעשית: גבורה.

ש: גבורה במה?

ת: גבורה לעמוד איתן מול המלחמה. מאז קום המדינה ועוד לפני כן, אנו במלחמה. המלחמה לובשת צורה ופושטת צורה. עתה היא מופיעה בדגם זעיר: טרור.

ש: אך גם טרור הוא קשה?

ת: וודאי. אך אינו יכול לכבוש מדינה, רק להטריד ולצער ולהפחיד. לכן יש לעמוד איתן נגדו. האיוב המסוכן הוא מדינות אויב עם צבא מאורגן, אך גם עליהן נתגבר.

ש: האם לדרוש מראש הממשלה יותר תקיפות?

ת: יש לחזקו. צריך קצת שכל וקצת ענווה: כל מה שאני יודע בענייני בטחון, גם הוא יודע. אך יש דברים שהוא יודע ואני איני יודע. יש לחזק את ראש הממשלה ואת הצבא.

ש: אז אין פתרון?

ת: לצערנו, מלחמה היא מצב טבעי בעולם. אמנם האדם נברא בצלם אלוהים, אבל יש גם החיה שבאדם. ויקח זמן רב עד שהיא תיעלם. בינתיים נילחם נגד האויב. וכמובן, גם נגד האויב הפנימי, היצר הרע, כפי שמוסבר במסילת ישרים פרק א.

ש: טרור אינו מלחמה...

ת: כן מלחמה. "הפרטה" של מלחמה. כל קילומטר גבול וכל אזרח חייל.

ש: ומה הנשק העיקרי נגדו?

ת: אמרנו: גבורה ולהמשיך בשגרה. כמובן לא לקחת סיכון מיותר. להיזהר. יש הבדל בין פחד לבין זהירות. הפחדן אינו פועל. הזהיר פועל אך נוקט באמצעים המרביים להקטנת הסיכון.

ש: זו אותה גבורה כמו של חייל?

ת: לא תמיד. פעמים רבות החייל נדרש לגבורה חד פעמית. כאן מדובר בגבורה מתמשכת, בגבורה מתמדת. האמת היא שגם צה"ל נדרש הרבה לגבורה מתמדת.

ש: ובסיכום?

ת: כולנו חיילים, כמו בשיר הלח"י חיילים אלמונים: "חיילים אלמונים הננו בלי מדים".

ירושלים של מעלה

להחזיק נכון את הכדור

הרב שלמה אבינר

כתוב בגמרא זבחים (נד ב), שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל דכתיב "וקמת ועלית". אך גיאוגרפית אין זה כך, יש מקומות יותר גבוהים בארץ ישראל וגם בירושלים? כך הקשה הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז ח"ב ס' תרלט) שהיה גר בארץ ישראל, ואמר: עינינו רואות שירושלים יותר גבוהה מהר הבית.

מתרץ הרדב"ז: הגויים גירדו והורידו את הר הבית, שנאמר (תהלים קל"ז ז) "ערו ערו עד היסוד", הם הורידו ושחקו. כך גם הגשמים טפחו במדרון ובמקום לעצור את ההשחתה הם עזרו להשחתה. בנוסף, המלכים חפרו שם והורידו וזה נשחת. לכן הר הבית, אומר הרדב"ז, ירד מגבהו, וירושלים הוגבהה מכך שהגויים הורידו את גובהו של הר הבית. סיבה נוספת היא שהגויים רצו לבנות את הבתים והמסגדים שלהם במקומות הגבוהים ביותר. נוסף לכך, ההתרוממות של ירושלים נבעה מרעידות אדמה רבות. לאחר כל רעידת אדמה, היו גלי חרבות, ועליהם היו בונים. על כן יש בירושלים קומות ארכיאולוגיות רבות, קומה על גבי קומה. בכל מקום בו חופרים בירושלים לא מוצא קרקע בתולה, אלא שרידים של בתים. לכן ירושלים עלתה והר הבית ירד. אך בעבר הוא היה יותר גבוה.

אך החתם סופר בפירושו על התורה 'תורת משה' מקשה על סברת הרדב"ז שהרי הם מוכשחים מהמציאות, כפי שניתן לראות בשטח שירושלים אינה גבוהה יותר מהרי חברון. ממשיך החתם סופר ומקשה גם על דברי הגמרא בסנהדרין (פ"א א) האומרת שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, האם לפיכך צריך לומר שהר החרמון גבוה יותר מהר האברסט ושאר הרי ההימאליה? אלא, מבאר החתם סופר, פשוט שלא זו היא הכוונה. על כן יש לבאר שהעולם הינו עגול, ועל כן אין אפשרות לומר איזה מקום גבוה מחברו, שהרי הדבר תלוי בצורה בה מחזיקים את הכדור. לפיכך, מבאר חתם סופר, כאשר מחזיקים נכון את הכדור אז באמת ארץ ישראל הכי גבוהה, ירושלים הכי גבוהה והר הבית הכי גבוה. כל העניין תלוי בצורת החזקת הכדור.

סיפר הג"ר אברהם שפירא שהיו בירושלים של אז אנשים שהקפידו מאוד שלא לצאת מהעיר העתיקה כלל. אחד מהם היה סבו המקובל, הגאון הצדיק ר' צבי הירש מיכל שפירא, רבו של הגרי"מ חרל"פ, שקיבל על עצמו שלא לצאת כלל מתחום החומות. פעם אחת שמע שהקיסר הגרמני וילהלם, מגיע לארץ ישראל ויעבור גם בירושלים. הסתפק הג"ר שפירא האם ילך לראותו, שהרי מחד, אמרו חז"ל לעולם ישתדל אדם לרוץ לראות אפילו מלכי אומות העולם כדי שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם (ברכות ט ב), וכן לברך ברכת "שנתן מכבודו לבשר ודם" אותה יפסיד אם לא ילך. אמנם מצד שני קיבל על עצמו שלא לצאת מתחום ירושלים העתיקה? התלבט בכך רבות, עד שמספר ימים לפני בואו של הקיסר, כאשר עלה במדרגות באחד הרחובות החליק בהם, נפל ושבר את רגלו. אנשים שעברו שם מיהרו וחשו לעזרתו של רבי צבי הירש מיכל, אך לתדהמתם ראו אותו מחייך וצוחק. תמהו האנשים, שהרי במצבו זה היה לו לזעוק מכאבים, והוא יושב וצוחק?! שאלוהו לפשר הצחוק, נענה להם רבי צבי הירש מיכל ואמר: ספק היה לי שמא אני צריך לצאת להקדים פני מלך זה ולברך, או שמא אין לי לעבור על קבלתי שלא לצאת מחוץ לחומות, ולא ידעתי מה אעשה. אך עת, מששברתי את רגלי, מאושר אני שנפטר ספקי, ולא אצא מתחום החומות, שכן חיזקו את קבלתי, ומשום כך אני שמח וצוחק (אמרי שפר מהרב יצחק דדון עמ' שז). ועיין נוסח אחר בספר חכמת חיים עמ' תלח).

כך גם מסופר על הגרי"ש אלישיב, שמצעירותו ממש קיבל על עצמו שלא לשהות יממה (או שלא יעבור עליו לילה) מחוץ לירושלים. גם קבלה זו באה בהשראת סבו בעל ה"לשם" שאחז זאת לדבר הכרחי במעלות קניין קדושת ירושלים, וכן נהג אביו. סופר כי גם חותנו רבי אריה לוי זצ"ל תלמיד בעל ה"לשם", חפץ לקבל על עצמו הנהגה זו, ובפועל קיבלה עליו אחרי שנעשה מחותן, כלומר אחרי אירוסי בתו עם הגרי"ש אלישיב (השקדן עמ' 34-35 הערה 18. 127 הערה 112). אמנם כמה שנים נח קצת הגרי"ש בעיר נתניה). הנהגה זו הינה של יחידי סגולה שהחזיקו את כדור הארץ בכיוון הנכון גם מבחינה רוחנית וגם מבחינה גופנית.

והלוואי שנזכה לראות בחוש את מעלותיה של ירושלים שמאירות לעולם כולו.

שו"תים קצרים על ארץ ישראל

הרב שלמה אבינר

"אני בא מארץ ישראל"

ש: על פי מה שאמר רבנו הרב צבי יהודה בשם האדמו"ר מאוסטרובצה: כל יהודי חייב לומר: "אני בא מארץ ישראל", ומקורו במדרש דברים רבה (ב, ה), שמשם רבנו לא נקבר בארץ כי לא הודה בארצו כשבנות יתרו אמרו (שמות ב, יט): "איש מצרי הצילנו מיד הרועים", והוא שומע ושותק. יוסף לעומת זאת נקבר בארץ כי הודה בארצו, כשאשת פוטיפר אמרה: "ראו, הביא לנו איש עברי" ולא כפר אלא אמר (בראשית מ, טו) "כי גנב גנבתי מארץ העברים" (שיחות הרב צבי יהודה - ארץ ישראל עמ' 230), אם כן איך אברהם אבינו אמר: "כי אל ארצי ואל מולדתי תלך... ד' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וכו'?"

ת: אסור להגיד שהמהות שלך מארץ אחרת, כמו במשה רבנו שהוא מצרי, אבל מותר לומר שעליתי ממקום אחר.

[אמנם שמעתי שפעם שאלו את הרב יהושע צוקרמן - ר"מ בשיבת הר המור ועטרת ירושלים - מאיפה אתה? ענה: מהארץ. אמר: אבל אני שומע מבטא, מאיפה באת? ענה: מהארץ... - מ"צ].

השקעת כסף בחו"ל

ש: האם מותר להשקיע בנדל"ן בחו"ל?

ת: א. צריך לבדוק אם זה מותר לפי החוק. בעבר היו כל מיני פרשיות ומשפטים בעניין. ב. יש לחזק את ארצנו ואת אחינו ולא ארצות נכר וגויים.

ג. מי שמקבל טובות שונות מהמדינה והעם היושב בה, מן היושר והכרת הטובה שיחזיר כפי יכולתו. הרי המדינה נותנת בתי ספר, בתי חולים, צבא, כבישים וכו'. משל למה הדבר דומה, לשכן שעוזר יומם ולילה ויש לו חנות לחם, ואתה לא קונה ממנו. זה לא ישר. חסידי סטמאר אומרים שלא רוצים לקבל ולא רוצים לתת. הם טועים בשניים, אבל לפחות הם עקביים.

שטחי A+B

ש: ראיתי סרט פרסומת של מפלגה בה הם רוצים לתת שלטון עצמי לערבים בשטחי

A+B בלי נוכחות צה"ל. האם זה מותר על פי תורה?
 ת: ודאי לא. אין **A, B, C**. הכל ארץ ישראל. אין מדינה בעולם שנותנת חלקים
 מארצה לשליטה בידי אחרים. הכל ארצנו.

ביאה שלישית בארץ

ש: שמעתי דעה שעתה זמן ביאה שלישית כדברי הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל יב
 טז, לכן כל המצוות התלויות בארץ, כגון תרומות ומעשרות ושביעית, הן מן התורה
 כיון שרוב עם ישראל בארץ ישראל?
 ת: עוד לא. לא די ברוב עם ישראל בארץ אלא "כל יושביה עליה, והוא שלא יהיו
 מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן" לגבי יובל, רמב"ם שם י ח, והוא הדין
 שאר מצוות התלויות בארץ. עיין הלכות תרומות א כו ועיין הלכות בית הבחירה סוף
 פ"ו ועיין הקדמה לשבת הארץ ריש סי' ב.

ארץ ישראל נקנית בייסורים

ש: אני יודע שארץ ישראל נקנית בייסורים, אבל למה ד' מביא לנו כל כך הרבה
 מאורעות נוראים במציאות הקשה של ימינו?
 ת: התשובה בתוך השאלה, ואין תקופתנו נקראת קשה. אלא, תקופה קשה הייתה
 למשל כשנולדתי והיה צריך להחביא את התינוק כדי שלא יגיע למחנה השמדה.

טרור בארצנו

ש: למה אין הקב"ה שומר על עם סגולתו ויש כל כך הרבה נרצחים בארצנו?
 ת: אדרבה יש להודות לד' שעל אף כל כך הרבה אויבים, יש כל כך מעט אבדות. הנה מספרים
 של רצח מכוון ל-100,000 תושבים בשנת תשע"ב: יבשת אמריקה 16.3, אפריקה 12.5,
 אירופה 3.0, אוקיאניה 3.0, אסיה 2.9. ממוצע עולמי 6.2. ובמדינת ישראל - 1.8 ובלי נפגעי
 טרור - 1.7 (עיין בוויקיפדיה List of countries by intentional homicide rate - מ"צ).

עלייה מצרפת

ש: האם לא הגיע הזמן לצאת בקריאה ליהודי צרפת לעלות לארץ בגלל הטרור?
 ת: א. הגיע הזמן כבר יותר ממאה שנה, ולא בגלל הטרור, אלא מפני שזו ארצנו.
 ב. לא לצאת ידי חובה בקלות על ידי קריאה אלא בעזרה לעולים במציאת מגורים,
 עבודה ומוסדות חינוך לילדים.

תשובה וגאולה

ש: האם החרדים לא צודקים שקודם על עם ישראל לעשות תשובה ואז אחר כך
 תהיה שיבת ציון בטהרה?

ת: זאת אכן הייתה אפשרות אחת, אך למעשה עם ישראל לא עשה תשובה בגלות אלא יעשה תשובה כאן (בהוצאה חדשה של ספר אם הבנים שמחה, מהדורת קרן רא"ם, בהקדמה עמ' יב, מסופר: בשעת התנאים שנערכו באירוסי נכדת הג"ר ישכר שלמה טייכטל, בעל שו"ת משנה שכיר וס' אם הבנים שמחה, עם נכדו הבכור של האדמו"ר מבעלזא, סיפר הרבי שהמשנה שכיר הגיע בשנת תש"ג לודו ולאביו - כ"ק אדמו"ר הרה"ק מוהר"א מבעלזא ולאחיו הרה"ק מבילגורייא זי"ע בבודפשט לבקש הסכמה על ספרו "אם הבנים שמחה". אמר לו הרב מבילגורייא: יש מחלוקת במשנה בפסחים [י ו] בענין אמירת חלקו הראשון של הלל בליל הסדר לפני הסעודה - עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים עד "אם הבנים שמחה" ובית הלל אומרים עד "חלמיש למעינו מים", עכשיו ההלכה כבית הלל, ולעתיד לבוא תהיה ההלכה כבית שמאי: "אם הבנים שמחה", עכ"ל. אמנם כשהרבי מבעלזא - הג"ר אהרן רוקח - עלה לארץ הוא בא אל ר' נתן - הג"ר שלום נתן רענן קוק, חתנו של מרן הרב קוק - ואמר לו: אתם ואנחנו היינו חלוקים לגבי הדרך איך להעלות את בני ישראל ארצה. אנחנו אמרנו שיש קודם לחזקם בחוץ לארץ ביהדות ורק אחר כך יוכלו לעלות לארץ כדי לבנותה בקדושה, ואתם אמרתם שיש להעלות מהר כל אחד אם רק אפשר בלי חשבון. אחרי השואה התברר לנו שאנחנו טעונו, ואנו מאוד מצטערים על כך. שיחות הרב צבי יהודה עמ' 221-222. סיפור זה גם מובא בס' אמרי שפר על הג"ר אברהם שפירא עמ' 37 - מ"צ).

שגרירות זרה

ש: האם לשגרירות זרה יש דין חוץ לארץ?
ת: לא על פי ההלכה. זה רק הסדר שימוש.

התנחלות

ש: למה במקום להתנחל בלבבות מתנחלים בשטחים?
ת: אין זה נכון. מתנחלים בלבבות ומתוך כך בשטחים. יש בערך 400,000 איש ביש"ע. כן ירבו.

צער על ירושלים

ש: למדנו בגיטין נזא שנענשו כי לא התאבלו על ירושלים. כיצד להתאבל?
ת: להצטער שאין גילויי שכונה ומתוך כך להזדכך רוחנית וגופנית. רבי לוי יצחק מברדיצ'ב (ליקוטים על אבות ד"ה לא הביישן - מ"צ).

השכרת דירה לדיפלומט

ש: האם מותר להשכיר דירה לדיפלומט ממדינה אחרת, שהרי אסור להשכיר דירה לגוי?
 ת: פה מותר, כי זה לטובת עם ישראל (וכן כתב הג"ר יצחק זילברשטיין, שמותר לתווך השכרת דירה בא"י לשגרירות זרה אך אסור לתווך קניית דירה. חשוקי חמד ע"ז כא - מ"צ).

מותר ללכת ברחוב הגיא?

ש: האם בגלל חשש פיגוע, אסור ללכת ברחוב הגיא המחבר בין הכותל לשער שכם?
 ת: מותר. יש שם כחות בטחון רבים, וזה סיכון מאוד נמוך.
 ש: אבל קרו שם דברים?
 ת: בכל מלוא הארץ קרו דברים, אך לא בגלל זה נעזוב את ארצנו. ואגב, גם בחוץ לארץ יש פיגועים.

ירושלים העתיקה היא מקום בטוח

ש: האם בימינו יש להימנע מללכת לירושלים העתיקה מחשש פיגוע?
 ת: ודאי לא. אסור להיות פחדן. עיין מסילת ישרים סוף פרק ט. כמובן, אין שם בטחון מאה אחוז, אך זאת לא נמצא בשום מקום על פני כדור הארץ.

סיכון בירושלים

ש: האם יש בימינו סיכון לבוא לירושלים?
 ת: לא. הסיכון הוא אפסי, כמו בכל מקום אחר בארץ.

מגורים בהתנחלות

ש: למה לא אסור לגור בהתנחלות משום ונשמרתם? הרי אפשר לקיים מצוות ישוב הארץ במקום אחר?
 ת: א. יש מצות ישוב הארץ בכל מקום, שלא נעזוב מקום אחד לשממה. רמב"ן (הוספות לספר המצוות לרמב"ם, מצוה ד'). ב. הסכנה היא מזערית - פחות מסכנת נסיעה ברכב, למשל (פ"ת יו"ד קנז - מ"צ).

סיכון ילדים בישוב הארץ

ש: האם מותר להורים לגור בארץ במקום שיש בו סיכון מסוים, הרי זה גם מסכן ילדיהם?
 ת: ילדים הולכים עם הוריהם לכל מקום. שו"ת מעיל צדקה מובא בפת"ש אה"ע עה.

חב"ד ועליה לארץ

ש: למה חב"ד מתנגדים לעליה לארץ?
 ת: הם מתנגדים לעליית כל עם ישראל ומחכים לשם כך לאות שמימי משיחי, אך

לא מתנגדים לעליית יחידים כדי להסתופף בארץ הקודש (בחלוקת דולרים בי"ב שבט תנש"א בזמן מלחמת המפרץ, הגיע הג"ר שמואל אלכסנדר אונסדורפר, ראש ישיבת חסידי קלויזנבורג ומחותן של הרבי מקלויזנבורג, אל הרבי מליובאוויטש. הג"ר אונסדורפר הזכיר שהוא היה גר ארבעים שנה במונטריאול והוא גר ברוך ד' חמש שנים בארץ ישראל בפתח תקווה. והג"ר אונסדורפר שאל את הרבי: מה אענה כשיהודי שואל אותי האם לנסוע חזרה לארץ ישראל, לא לנסוע או לעזוב [משום המלחמה]? אני הרי רב. אמר לו הרבי: באם אני אענה, אינני רב, ואינני בארץ ישראל. אך מכיוון שכבר שאלת, ואם לא אענה ילמדו מכך עניינים, אני מורה לכולם לנסוע לארץ ישראל, ודבר פשוט שאלה הנמצאים שם עליהם חל איסור היציאה מארץ הקודש, ואלו שיכולים לנסוע לשם, או כבר פרסמו שהם נוסעים, הרי שאי מילוי העניין יתפרש באופן של היפך השולחן ערוך. אתה צריך להסביר שזו "ארץ אשר עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", ובשביל זה אין צורך להיות חמש שנים בארץ ישראל, מספיק שלומדים חומש עם בן חמש למקרא - מ"צ).

חיבת הארץ

ש: האם מותר לקרוא למקום בארץ ישראל "חור"?
 ת: לא. זה לא חיבת הארץ. עיין סוף כתובות (ק"ב א-ב). ועיין סוף הקדמה ראשונה של ס' אם הבנים שמחה, שיש אפילו תועלת גדולה בהזכרת "ארץ ישראל"! - מ"צ)

פינוי מאחז

ש: אם הצבא בא לפנות אותי ממאחז, האם להילחם נגדו למען ארץ ישראל?
 ת: אני מלמד עליך זכות שהנך מנותק מן המציאות, ואינך יודע שיש לנו מאות מיליונים של גויים אויבים בחוץ ומיליונים בפנים שכל פירור של מלחמת אזרחים הוא טירוף (לנתיבות ישראל א 106 - מ"צ).

מאבק על ארץ ישראל

ש: כיצד נילחם נגד מסירת חלקי ארץ ישראל לאויב?
 ת: להסביר שוב ושוב לאומה שארץ ישראל היא שלנו.
 ש: כיצד?
 ת: ארבעה נימוקים: אלהי, מוסרי, דתי, לאומי. עיין כרוזים של רבנו הרב צבי יהודה (להלכות ציבור. במיוחד סי' יב - מ"צ).

צער ביטול ישיבת ארץ ישראל

הרב נחמיה לביא זצ"ל

א. כגודל האהבה גודל הצער

גדולי ישראל לדורותיהם, גדולים היו באהבתה של תורת ה', וגדולים היו באהבתה של ארץ ה', ארץ-ישראל. ככל שגברו והתעצמו אהבתם לתורה והשתדלותם בעמל לימודה, כן רבתה התקשרותם אליה בכל נימי חייהם, וכן גדול היה צערם הצורב על ביטולה. וככל שגברו והתעצמו אהבתם לארץ-ישראל והכרת גודל מעלתה וקדושתה של הארץ, כן הרבו בהשתדלות מעשית לעלות אליה ולשבת בה – כפי מגבלות הזמן והמקום בימי הגלות הארוכה, וכן גדול וכואב היה צערם על ביטול אפשרות ישיבתה.

לפינו לקט קל ובו תיאור צערם של כמה גדולים בדורות האחרונים, אשר זכו לעלות בקודש לציון ברניה, ונאלצו לצאת מן הארץ בשליחותה ולמענה. את שליחותם הקשה ביצעו נאמנה, אבל גדול ונוקב היה צערם על פרידתם מנחלת ה', היא ארץ-ישראל. צערם זה מתואר בכתביהם, ולימוד גדול נוכל לקחת ממנו להעמקת קישורנו החינוכי לארץ בדורנו, שככל שישגדל – כן יתמעט ממילא החשק לצאת ולפגוש בארצות נֶכֶר.

ב. "יותר מכל התלאות שמצאוני" – רבי נתן שפירא איש ירושלים

גלה מעצמו

"זה הספר כתב איש ר' מאיר לארץ ולדרים, מלא כרימון רב ונקי מומחה ובקי בכבשונו של עולם, סובר הרזים וסתרי קדושים, צי"ר המעלות (ציר ושליח של יושבי ארץ-ישראל) המקובל הנאמן כְּעֵ כֶּחֶ כֶּחֶ לי, **החכם הנעלה כמוה"ר נתן שפירא איש ירושלים**, נתן אמרי שפר ספיר גזרתם, **שגלה מעצמו ממכון שבתו להשגיח ולשור על פי שליחותו** לבקש אופן אחד בארץ בדרך ישר אשר לו יצלח **להועיל אל שלוחיו החסידים המעונים** אחינו בני ק"ק אשכנזים אשר בירושלים תוב"ב, ה' ירחם עליהם". כך כתב רבי משה זכות, מגדולי חכמי ומקובלי איטליה, על מיוזעו רבי נתן שפירא, בהסכמה על ספרו "טוב הארץ".

רבי נתן שפירא נולד בסביבות שנת ה'ש"נ (לפני כארבע מאות שנה), בעיר קראקוב שבפולין. ברבות הימים שימש שם ברבנות, אבל לעת זקנתו עלה לארץ-ישראל והיה לראש קהילת היהודים האשכנזים בירושלים (ע"פ מבוא לספר "טוב הארץ" מהד' תשס"א, עמ' 27). בפרעות ת"ח-ת"ט הוחרבו מרכזי הישוב היהודיים במזרח אירופה, וכתוצאה מכך איבדה עדת האשכנזים בירושלים את משענתה הכלכלית ונמצאה בכל רע: "...כאשר נפגעו ונתדלדלו פליטי יהודי פולין בכל רחבי אירופה ע"י הצורר קְמִילניצקי ימ"ש, לא יכלו קהילת אשכנז ושארי הקהילות להמציא עזרה לאחיהם שבירושלים ולהספיק מחסורם כאשר עשו עד הנה. והירושלמים, שהיו צפויים תמיד לבז ולמשיסה ע"י הפחות השואפים לבצע מעשקות, הרגישו בכל תוקף את הצרות שמצאו את אחיהם בני פולין. צרת ירושלים הגיעה עד הקצה האחרון, ומשבע מאות אלמנות ועניים שישבו בירושלים מתו ארבע מאות ברעב" (דברי ימי ישראל" ח"ז, כמובא ב"תולדות חכמי ירושלים" ח"ב, במבוא "טוב הארץ" שם). על רקע קשה זה יצא רבי נתן שפירא מארץ-ישראל בתור שד"ר לערי הגולה, "לעורר רחמי בני ישראל על תושבי עיה"ק".

"גורשתי מהסתפח בנחלת ה'"

רבי נתן שפירא סבל מאוד מצאתו את ארץ-ישראל, ומעט נחמה מצא במה שנתן אל ליבו לכתוב חיבור קצר ועמוק מאוד על גדולותיה של ארץ-ישראל, שבחה וקדושתה בכל הזמנים, ובחלקו השני ביאור על עשר מדרגות קדושתה המפורטות במשנה כלים (א ו). את חיבורו זה קרא בשם "טוב-הארץ" ותוכנו מיוסד על רזי תורה.

בדברי הקדמתו של רבי נתן שפירא ל"טוב-הארץ", פוגשים אנו את כאבו וסערת רוחו על צאתו את ארץ-ישראל, אע"פ שיצא מתוך אילוף חמור, ואת נחמתו בכך שיברר בספרו זה את קדושת-הארץ: "אמר נתן שפירא הירושלמי... הלא **כאשר התעו אותי גזרות של בית-דין-הצדק מארץ הצבי בשליחות מצוה** (- על פי בקשתם הנמרצת של בית-הדין בירושלים יצאתי לאסוף כספים למען עניי הארץ), **היה רוחי כים נגרש כי גורשתי מהסתפח בנחלת ה'** בטלטולא דגברא, **גברה עלי מכל התלאות אשר מצאוני מעודי עד היום הזה**. ויצאתי מן המקום עשתה רושם בנפשי רשימו עילאה אשר לא תוכל כל צרה לפנים מן השורה להיות מקלקלת את הצורה הצרורה וחרושה על לוח לבי, בת' עלמין **דכיסופין אשר נכספתי לאדמת הקודש**. הן לזאת סבותי בלבבי להיות עוסק בתורה לשמה ולהתעלס באהבים, זכרונה הנעים, **אדברה וירווח לי...** (וכאן מפרט הוא את ארבעת היסודות מהם שואב את דבריו: האריז"ל, תלמיד

ר"ח ויטאל, הרמ"ק, ורבי אברהם אזולאי בעל "חסד לאברהם" **להודיע לבני האדם גבורות קדושת ארץ-ישראל...** אשר באהבתו מסתתר עמנו ומשתתף בצערנו בחבל נחלתו, הוא זיוה הוא הודה כל הימים...".

ג. "הוכרחתי לנוד מקיני" – רבי ישראל מפולוצק

"באנו לארץ-הקודש עם רבנו הגדול"

"...ואבשר אותם שבאנו לארץ-הקודש לעיה"ק צפת תובב"א אני ובני ביתי כולם מקטנים ועד גדולים, בתוך הבאים, יותר משלוש-מאות נפשות, עם רבנו הגדול החסיד הק' ומפורסם מוהר"ר מנחם מענדיל נ"י. וכולם שלמים וקיימים בגוף ונפש וממון כמעט לא נפקד מאיתנו איש...". כך כתב רבי ישראל מפולוצק, באגרת בשורה שכתב לקהל מיודעיו מבני החסידים בחו"ל (מובאת בספר יסוד-המעלה ח"ב עמ' כא-כב).

לפי שמועה אחת, למד רבי ישראל בנעוריו אצל הגאון מוילנא, ולפי שמועה אחרת רק ביקר אצלו פעם אחת. אבל מה שברור הוא, שנמנה על בני חברתו הקדושה של רבי דוב-בער, המגיד ממזריטש, גדול תלמידיו של הבעש"ט. אחרי הסתלקותו של המגיד, נתקשר רבי ישראל מפולוצק אל רבי מנחם-מנדל מויטבסק, בכיר תלמידי המגיד ומי שעמד בראש עליית החסידים הגדולה לארץ-ישראל (ה'תקל"ז), וקיבל על עצמו את הנהגתו של רבי מנחם-מנדל (שמצידו כינה את רבי ישראל: "איש אלוקים קדוש"). רבי ישראל מפולוצק היה גאון גדול בתורה, בנגלה ובנסתר, ודרשן מצטיין, עד שפעם אף הוזמן לשמש ברבנות שלוש הקהילות המיוחסות אה"ו שבגרמניה (ע"פ המובא ביסוד-המעלה ח"א עמ' קל-קלא).

"ויאורו עיני מכל הימים אשר הייתי חי בחו"ל"

בשנת תקל"ז, עת יצאה לדרכה שיירת החסידים העולים ארצה בראשותו של רבי מנחם-מנדל מויטבסק, הצטרף אליה רבי ישראל מפולוצק עם בני ביתו, ואף נשא בעול ההנהגה יחד עם רבי אברהם מקאליסק, בעזרו של רבי מנחם-מנדל מויטבסק.

באותה אגרת בשורה תיאר רבי ישראל מפולוצק את התיישבותם של החסידים העולים בצפת: "ואברך את ה'... אשר אינה את המקום הזה למושב לנו, אשר הופיע ברחמיו וברוב חסדיו ופקד את ארצו וחמל על נחלתו אשר הייתה לבער צפת עיה"ק תובב"א, מקום אשר הללו בו אבותינו, כולם הלכו נדדו ונשאר המקום

מאין יושב חרב ושומם מבלי בניה, ועלה שם שמיר ושית ואנו ואבלו פתחיה, וכעת הופיע שפע ברכה וחנינה שיולד גוי בפעם אחד, ומצאנו בה בתים הרבה גדולים וטובים מאין יושב... וכמו חלב ודשן תשבע נפשי בעת שפתי נונות יהלל פי. ובמעט אשר טעמתי - ויאורו עיני מכל הימים אשר הייתי חי בחו"ל. הרבה זכיתי..."

ועוד הוסיף בהמשך: "זה היום קוינו לו, נגילה ונשמחה בארץ חמדתנו, חמדת הלבבות, משוש הרעיונות, הקדושה בכל מיני קדושות, וכל מיני פירות ושאר טענוגי בני-אדם, וחשק המצוות התלויות בה" (שם ח"ב עמ כא-כב).

נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'

למרות כל זאת, נאלץ רבי ישראל מפולוצק לצאת מהארץ זמן קצר מאוד לאחר הגיעו אליה. מיד עם הגעתם של בני החבורה לצפת, התברר להם כי נתונים הם במצוקה חומרית קשה, בגלל הוצאות בלתי צפויות שהיו בדרכם (זאת עקב עניים רבים שנספחו לחסידים העולים בדרכם ארצה). ראשי החבורה החליטו לשגר שליח מתוכם לחו"ל, כדי לארגן מגבית הצלה שתאפשר את המשך ישיבתם בארץ-ישראל, ובשל כשרונו המעשי של רבי ישראל חברם נתנו בו את עיניהם לשליחות הדחופה וההכרחית.

כמובן, השליחות הייתה שלא בטובתו ולהנאתו, אבל הוא נענה לה בלב כבד - למען ארצו ולטובת אָחֵיו היושבים בה (חשוון תקל"ח, כאשר הגעתם לארץ היתה רק באלול תקל"ז). וכך העיד עליו ראש העולים, רבי מנחם-מנדל מויטבסק, באגרת שכתב לחכמי וילנא: "... הוכרחנו לשלוח בזמן קרוב את הרב הישיש מו"ה ישראל פאלצקער. ואם היו נותנים לו עשרת אלפים בחודש חליפות יציאות ארץ-ישראל הקדושה, היה בז לכל דבר, אבל ההכרח הביאנו לכך" (מובא ביסוד-המעלה ח"ב עמ' ל).

ואלה דבריו של רבי ישראל מפולוצק עצמו על צערו ביציאה מהארץ, באותה איגרת בשורה: "...ומה מאוד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'. אבל מגודל שבר רעבון בתי העניים והאביונים, ולא ילין לבוקר אפילו מזון סעודה אחת, נתקצר בעמל נפשם כשלו ואין עוזר, ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, לזאת הוכרחתי לנוד מקיני להשמיע על השקלים: מי האיש הירא את דבר ה', להמציא מזור ותרופה לקהל קודש צפת תובב"א, כי תם הכסף ולא נשאר בלתי אם גוייתנו" (שם ח"ב עמק כב).

ד. "המשא הכבד הזה, לצאת מארץ-הקודש" - רבי ישראל משקלוב

"מן השמים היה שבא בתוך הבאים הרב הגדול החסיד האמיתי מוה' ישראל, מגיד-

מישרים מק"ק שקלוב עם אביו ובני ביתו גם כן יושב בדוחק גדול הרבה, שכל מה שהיה לו כילה על הוצאות הספינה, שהיה ביוקר גדול. **והוא לא היה נוסע לחוץ-לארץ בשום אופן לשום ממון**, אמנם ראינו שההכרח שיהיה הוא שד"ר לייסד יסודות על מתיבתא דילן. ואף שקשה לו הרבה שייסע מארץ-הקודש בשנה ראשונה (להגעתו ארצה), ויעזוב ענין לימוד שיעורא דילן וחידושי המתחדשים, מ"מ ההכרח לא יגונה, ואמרנו לו: עליך הדבר מוטל. ומן השם היה שלא השיב פנינו, ועזב בניו הגדולים והקטנים להיות נודד ומטולטל בימים ובמדינות אחרות **והשליך נפשו מנגד בשביל אהבת ארץ-הקודש ופיקוח נפשות יקרות**. וזכות התורה וארץ-הקודש יעמוד לו. ואתם תעזרו לו בכל אשר יצטרך... " (אגרות ארץ-ישראל עמ' 340). כך כתב רבי חיים כ"ץ, הרב והדיין מוילנא ומתלמידיו של הגר"א, על חבירו רבי ישראל משקלוב, אשר יחד עימו היו מראשי עדת ה"פרושים" (תלמידי הגר"א שעלו ארצה) בצפת.

עלייה והנהגה

רבי ישראל משקלוב היה מתלמידיו הצעירים של הגאון מוילנא. הוא זכה לשמש את הגר"א בחצי שנה שקדמה לפטירתו, ובעשרים ימיו האחרונים עלי אדמות שרתו כעבד לפני מלך, קרא לפניו הרבה ושנה לפניו הרבה ולא זזה ידו ממנו. למרות פרק הזמן הקצר יחסית, שהסתופף במחיצתו של הגאון, נמנה רבי ישראל משקלוב בין גדולי תלמידיו. לאחר פטירתו של הגר"א, סידר לדפוס את ביאור הגר"א לשולחן-ערוך על חלק אורח-חיים מתוך למדנות ויגיעה עצומים, וגם סייע לעמיתו רבי מנחם-מנדל משקלוב בעמלו להוצאת כתבי הגר"א לאור.

בעשר השנים שאחר פטירת הגר"א שימש רבי ישראל כמגיד-מישרים בעיר שקלוב, בה הרביץ תורה ויראת השם, עד שעלה עם משפחתו לארץ (ע"פ הקדמת ר"י משקלוב לבאור הגר"א, ותולדות חכמי ירושלים [פרומקין] ח"ג עמ' 165).

החלוץ שבתלמידי הגר"א שעלו לארץ, היה רבי מנחם-מנדל משקלוב, מגדולי תלמידי הגר"א בנגלה ובנסתר, שנשלח על ידי רבי חיים מוולוז'ין לסלול את הדרך לפני העולים ולהכין את צעדיהם הראשונים ביישוב הארץ (תקס"ח). בשנה הבאה יצאה לדרכה שיירת העולים הגדולה של תלמידי הגר"א, בראשה עמדו רבי סעדיה מוילנא עם רבי נתן-נטע בן רבי מנחם-מנדל משקלוב, ועל ידה התחילה התיישבות ה"פרושים" בצפת (אלול תקס"ט). כמה שבועות אחר כך, הגיעה לארץ שיירה גדולה נוספת, ובראשה עמדו רבי ישראל משקלוב עם חבירו רבי חיים כ"ץ, הרב והדיין מוילנא (תשרי תק"ע). עד מהרה הפך רבי ישראל משקלוב למנהיג ה"פרושים" בארץ

במשך עשרים ותשע שנות ישיבתו בה, ומאז התמסר בלי גבול ליישובה של הארץ ולצרכי הציבור של תלמידי הגר"א העולים. בתקופה זו כתב את ספרו, היסודי עד היום בהלכות המצוות התלויות בארץ, "פאת-השולחן", וגם התייטר בכל ייסוריה של ישיבת הארץ באותם ימים, כולל במגיפה הגדולה של שנת תקע"ג בה איבד כמעט את כל משפחתו (עליית רבי מנחם-מנדל לארץ בשליחות ר' חיים מוולוז'ין – עדות ר' אריה נאמן, מראשי כולל ה"פרושים" בארץ, מובאת ב"גאולה בדרך הטבע" עמ' 43, "א"י ויישובה" עמ' 86).

"לצאת מארץ הקודש אשר נתקשרתי אליה ביסורים וגעגועים רבים"

למרות הכנותיהם המדוקדקות של ה"פרושים" לעלייה ארצה, נוכחו ראשי הקהל לדעת תוך זמן קצר, כי בני עדתם נתונים במצוקה כספית חמורה עקב מיעוט מקורות פרנסה מתאימים בארץ. ברור היה להם כי לא יוכלו להמשיך לשבת בארץ-ישראל בלי תמיכה קבועה של בני ארץ מוצאם בגולה. לשם כך דרוש היה שליח נאמן מבני העדה, שיעורר את לבבות אחיהם שבחו"ל לחיבת הארץ ולנדבת הלב לסייע בידם של העולים אליה. אז נתנו ראשי הקהל את עיניהם בחברם הדגול, רבי ישראל משקלוב, והפצירו בו לצאת לשליחות בגולה. כמו שסיפר חבירו רבי חיים כ"ץ באגרתו, קשה מאוד היה לרבי ישראל לצאת מן הארץ תוך השנה הראשונה להגעתו אליה, מה גם שהדבר דרש ממנו הפסקה של השיעור שהיה מלמד בבית-המדרש של תלמידי הגר"א בצפת, וכן פרידה זמנית מכל בני משפחתו שהיו בצפת. אבל רבי ישראל משקלוב התגבר כארי על צערו החזק, ומשום ההכרח יצא לשליחותו הארוכה בארצות הגולה, שבמהלכה הקים מערכת קבועה של גבאים ממונים ותרומות כסדרן.

וכך סיפר בזכרונותיו: "אז כל ראשי זקני העדה שָמו עלי פניהם בשנה ראשונה שבאתי, ויקראוני ויפצרוני, ויאמרו לי: "עליך הדבר מוטל לצאת בצבא למדינתנו לעשות יסודות בהררי קודש, וכאשר מראשית כזאת עשית ויגעת בהתחלת צמח יסוד כוללנו". וגם כי **היה כבד עלי ככובד אבן ונטל החול, המשא הכבד הזה, לצאת מארץ-הקודש אשר נתקשרתי אליה ביסורים וגעגועים רבים כצמא אל מים, וחביבה היא ומתוקה לי מכל, וגם חיים עמדה לי, ולעזוב כל בית אבי וביתי שהיה לי אז פה (בצפת), ולימוד הישיבה שקבענו בבית הכהן הגדול (ר' חיים כ"ץ, הרב מוילנא, שעמד בראש שיירת העולים הגדולה השניה יחד עם ר' ישראל משקלוב) ש"ס בעיון עם שולחן-ערוך וביאור הגר"א אשר יגעתני בסידורו, והייתי אומר השיעור עם כמה תלמידי חכמים, אבל כבדו עלי דברי בקשתם, והכרחם - ראיתי כי רב, כי רבו ספסלי דברי רב מכוללנו**

הבאים לארץ-ישראל באין מזון ומחיה. אז קמתי אני, עפר ארץ-ישראל... הרהבתי בלבבי והשלכתי נפשי מנגד, ויצאתי..." (זכרונות א"י ח"א עמ' 112).

ה. "כמה כבדה עלי הסכמה של יציאה לחו"ל" - מרן הראי"ה קוק זצ"ל

"חסרה לי הסכמה נפשית על זה"

"לצאת מארץ-ישראל לא הסכים אפילו לזמן קצר, לפי בקשות הנהלת 'אגודת ישראל' להשתתף בכנסיה (כינוס) הגדולה בפרנקפורט-דמיין ובמועצת גדולי התורה, עד שהצטרפה לזה פקודת הרופאים שהוא זקוק לטיפול רפואי בחו"ל" - כך מסכם רבנו, הרב צבי-יהודה זצ"ל, את התלבטותו הקשה של אביו, מרן הראי"ה קוק זצ"ל (בערבה של מלה"ע הראשונה בהיותו רבן של יפו והמושבות) האם להיענות להזמנתו לאותו כינוס, בגין אפשרות השפעת דרכו הגדולה על רבני האגודה ("לשלושה באלול" א סע' נא).

ואכן כך סיפר הרב לבנו: "...קשה לי מאוד להחליט דבר בענין דרישת אגודת ישראל לנסוע לברלין לאסיפת הרבנים (לשם הכנסיה של ה'אגודה' שנועדה להיות בפרנקפורט דמיין. רבנו). ידעת בני כמה כבדה עלי הסכמה של יציאה לחו"ל, גם ארעית, ונתינת ערך גדול לפעולתי בחבורת רבנים כרבני האגודה, עד שתהיה מכרעת אצלי את קושי ההסכמה של היציאה. חסרה לי הסכמה נפשית על זה, והדבר נדחק, והנני עומד בלחץ מבלי דעת איך ייתן ד' בליבי להשיב דבר. ינחני ד' ברחמיו הרבים בעצה טובה וישרה" (אגרות הראיה ב עמ' רפה). ולהנהלת אגודת ישראל כתב כך: "...אם לא יעצרוני מניעות צדדיות, אקווה בע"ה לבוא. אע"פ שקשתה לי מאוד ההסכמה, לעזוב את ארץ חמדה הקדושה, אפילו על שעה אחת. ואחכה לתשובתם למען דעת עד כמה הדבר נחוץ מצדי...". (שם רפו. ועי' עוד שם עמ' רצג, רצה, שהרב עדיין מסופק בדבר). ושוב כתב הרב לבנו יקירו: "... על דבר המסע לאספת 'אגודת ישראל', כמה קשה לי להחליט דבר להעתק לימים, וקל-וחומר לשבועות, מארץ-חמדה, שזיוה ונעמה יעדנו רוחי בחסד צור ישראל גומר עלינו בכל עת..." (שם עמ' קצו. ובעמ' רצח: "... כפי הנראה יוכרע לצדי ההן, למרות מה שקשה לי הרבה הדבר...").

יסורי הגלות

"גם אחרי התפרץ המלחמה (-העולמית הראשונה, בט' באב תרע"ד, ימים ספורים

לאחר הגיעם של הרב ואשתו הרבנית לגרמניה), השתדל בכל האפשרות לשוב לארץ-הקודש, ואך משנתברר שכבר אין כל אפשרות, התעכב אז בדירתו-הארעי בשוויץ, ופעל פעולות עזרה לבני א"י ומוסדותיה, ועורר לעומת המהלך המדיני של אותו פרק ומשמרת ציפיותו לבנין ישראל וארצו" (רבנו הרצי"ה "לשלושה באלול" א נד).

מִן הַרְבֵּ סִבֵּל רַבּוֹת מְרִיחוֹקוּ וְנִיתּוֹקוּ מֵאַרְץ-יִשְׂרָאֵל: "...אודה לד' חסדו. **ועל יסורי הגלות אקוה שיהיו למירוק וצחצוח בע"ה**, לכוֹנֵן לִבְבֵנוּ וְכֹל רִגְשׁוֹתֵינוּ לְאוֹר קִדְשׁוֹ הַטְהוֹר...". "כתוב נא יקירי מכל אשר עימך... **ותהי לנו למשיב נפש בימי נודנו בגלותנו, עדי ירחם צור ישראל רחום וחנון וישיבנו ברב חסדו אל ארץ חמדתנו**, ויראנו בישע עמו בישע נחלתו" (אגרות הראיה ב עמ' שג, שה, באגרות לרבנו הרצי"ה). "... והנה מאת ד' מימין עליון היתה זאת, **להרחיקני מאדמת הקודש חמדת רוחי**, עד אשר יִגְלֶה יִרְאָה בְּאוֹר חֲסֵדוֹ וְרַב טוֹבוֹ, וְהִנְנִי בְּזֶה **אֲסִיר תְּקוּהַ צְמֵא יֵשַׁע, בְּנֶפֶשׁ כְּמַהּ בְּאַרְץ צִיָּה וְעֵינַי**". "... להחיות רוח שפלים ביחול לד' אב הרחמים, שאחרי עבור סערה ורוח נחת יעבור על פני ארץ, **והמושרשים בעמקי מאוייהם וכל חושם בקרבם פנימה לצפיית ישועת ד' בארץ חמדתו, ישוּבוּ וּבֵאוּ צִיּוֹן**, ואז יראו כל ישרי לב ינהרו" (שם עמ' שיא, שיג, באגרת לגרי"מ חרל"פ).

"מתי אבוא ואָאָה, אשוב לארץ חמדה"

וכך ביטא הרב את געגועיו לארץ וליושביה, במכתב כללי ששלח אליהם משוויץ כשנה לאחר פרוץ המלחמה: "**מארץ מרחקים** ברכת אהבה וְחֵבֶת קִדְשׁ כַּאֲשֶׁר עֲצוּרָה אֶקְרָא לְאַחֵי הַיְקָרִים, מֵחַיֵי אֶרֶץ-חַיִּים וּמְשׁוּבְבֵי נְתִיבוֹת עִם עוֹלָם, יוֹשְׁבֵי מוֹשְׁבוֹת אֲדַמַּת הַקִּדְשׁ... **אַחֵי הַיְקָרִים, בְּסִיסֵי כָל הַגִּיּוֹנִי וְיִסוּדֵי כָל עֲשֵׁתוֹנוֹתֵינוּ!**"... זה קרוב לשנה, אשר מאת ד' היתה זאת, **כי נתרחקתי מארץ-חמדתנו... ורוחי הומה בקרבי מדי יום ביומו: מתי אבוא ואָאָה**, אשוב לארץ-חמדה לראות של' אחי האהובים, החלוצים במלאכת ד'... מרוכסי אדמת נְכַר אֲזַכְרֶכֶם אַחֵי... וְנִזְכָּה בְּקִרְבֵּנוּ לְשִׁמּוֹחַ בִּישׁוּעַת ד' בְּרֵאִיִּת פָּנִים שֶׁל חֵבֶה עַל אֲדַמַּת קִדְשֵׁנוּ וְחֲמַדַּת חַיִּינוּ" (שם עמ' שכז. ובעמ' שכט בתוך איגרת לרב מאיר בר-אילן זצ"ל: "...והנני מעוכב פה על אדמת נְכַר עד אשר ירחם ד' ויפתחו שערים...").

"כן, ירושלים הרים סביב לה"

"כאשר שהה מן הרב זצ"ל בשוויץ, בימי מלה"ע הראשונה, והגיעו אליו ידיעות קשות

ומדאיגות על מצב הישוב בארץ בכלל, והישוב הישן בירושלים בפרט, היתה רוחו של הרב נכאה, ורבי שלמה זלמן [פינס מציריך] (אשר העיד על עצמו שכל ימי שבת הרב שם לא זזה ידו מתוך ידו) ראה צורך, להפיג את צערו על ידי הסחת הדעת, וחשב לעשות זאת בשעת טיול בהררי עד המושלגים שבשוייץ. הוא השיג את הסכמתו של הרב לצאת לטיול כזה, שכר עגלה ויצאו אל תוך ההרים, למקום ששם המראות נהדרים ונשגבים ביותר. כאשר טיילו שם ברגל, הלך הרב שקוע בהרהוריו ועיניו מושפלות, ולא הביט כלל על סביבו. עורר אותו רבי שלמה זלמן ואמר לו: רבי, שא נא עיניך וראה מה נהדרים ההרים האלה. **נשא הרב עיניו ואמר כמתוך חלום: כן, כן, ירושלים הרים סביב לה...** (לקוטי הראי"ה א, "הרב שגלה" סע' ב. ועיין עוד מה שכתב הרב בתקופה זו בספר אורות, ארץ-ישראל פסקה ד).

"וכעת מתגורר בגולה"

אחרי שנה וחצי בשווייץ, נקרא הרב אחר כבוד לרבנות חשובה בקהילת "מחזיקי הדת" המפוארה בלונדון, ו"הסכים לזה רק באופן שזה יהיה מפורש רק בדרך ארעי, לזמן שיהא מוכרח להתעכב בחו"ל מפני המלחמה. וכן היה מפורש שם בחותמתו ובגליונותיו הנדפסים: **"רב ואב"ד דעה"ק יפו והמושבות תובב"א, וכעת מתגורר בגולה** בקה"ק מחזיקי הדת פה לונדון יצ"ו" (רבנו הרצי"ה, לשלושה באלול א סא).

ומאגרותיו של הרב בתקופת לונדון: "יואל ד' ויפתחו מהרה השערים הננעלים, ונזכה לשוב אל הקודש, לעבוד עבודת עם ד' על אדמת קדשו, ובמשך זמן עֶכּוּבּוּ בגולה יאר פניו אלינו..." (אגרות הראיה ג עמ' כט, לרב זאב יעבץ). "תודה ל-ד' ית' על רוב חסדיו כי ברוגז רחם יזכור, וממעון קדשו השגיח לשים עלינו עין לטובה גם בגלותנו ושבתנו בארץ נוד הרחק ממאויי נפשנו, יתננו נא חסדו להראותנו בישועתו, אשר אלי' נִחַל, ויבאנו אל הר קדשו וחצרות חמדתו..." "...ב"ה אשר עד כה עזרנו, כן נקֹה לעזו וישעו להשמיענו ששון ושמחה, ולהשיבנו לשלום אל אדמת הקודש מקום כל מאויינו וחפץ חשקת עז חיינו, במהרה בקרוב..." (שם ג עמ' נט, פה, אל רבנו הרצי"ה).

"ההרים שם לא דברו אלינו כמו אלה"

כמה שנים אחר כך, כבר ישב מרן הרב בירושלים, בהיותו הרב הראשי לארץ-ישראל וראש הישיבה המרכזית שייסד. ואז, "כאשר מפני לחץ המצב של מוסדות התורה הוכרח ע"פ דרישת אנשי המוסדות פה, העסקנים בועד העזרה המרכזי שבאמריקה

וגדולי התורה שבגולה, לצאת למשך איזה זמן קצר לאמריקה, למען חזוק מוסדות התורה, הרשה ללוות אותו רק עד עזה ולא יותר מתחום זה של ארץ-ישראל".
 ו"כשנסענו, בשובו מאמריקה ירושלימה, במעלה ההרים, אמר: אמנם גם שם באמריקה ראיתי הרים גדולים ונשאים, מעשי ד' אדון כל הארץ, אבל אותם ההרים שם לא דברו אלינו כמו אלה הררי קודש כאן שמדברים אלינו בשפה ברורה" (רבנו הרב צבי-יהודה קוק זצ"ל, "לשלשה באלול" א פח, צ).

ו. "מייחל לישועת ד' ולתשובה שלמה לארץ הקדש" - רבנו הרב צבי-יהודה קוק זצ"ל

החלטה קשה

"ותשמחנו בבשורת שלומך הכל באר היטב מכל פרטי מצבך... ומה מצאת בכלל בנוגע להענין אשר ציירת לך, שבעבורו הסכמת לקבל עול גלותך מארץ חמדתנו" - כך כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל לבנו, רבנו הרב צבי-יהודה זצ"ל (אגרות הראי"ה ב רפ).

"רבנו סייע לאביו בעניינים הציבוריים והפרטיים הרבים, שהיו מוטלים עליו כרב של יפו והמושבות, וכשנוכח שהדבר מפריע לו יתר על המידה בלימודו, עבר לירושלים העתיקה, שם הסתתר ולמד בשיבת "פורת-יוסף". כשהופרע גם שם, חשב לנסוע לטלז, לסלובודקה או לאחת משיבות הונגריה. לבסוף, מאחר שרבנו לא היה יכול ללמוד בארץ כראוי, כי היה מפורסם כ"בן הרב", החליט, בהתייעצות עם אביו מרן הרב ועם הרב בנימין מנשה לוי, לנסוע להלברשטט שבגרמניה כדי ללמד תורה לקבוצת צעירים. כך גם יעץ לו ידידו הרב ד"ר משה אוירבאך מנהל בית-ספר "נצח ישראל" שבפתח-תקוה, לנסוע אל אחיו הרב ד"ר יצחק אוירבאך, רבה של הלברשטט, כדי להשתלם בהזדמנות זו בהשכלה כללית, ולהכיר מקרוב את היהדות החרדית בגרמניה. ר' משה אוירבאך, נעזר הרבה מאוד במרן הרב בעבודתו הקשה בבית-הספר, וביקר תכופות אצלו, עד שנעשה כמעט בן בית, כך שהכיר היטב את רבנו ואת כשרונותיו הנעלים, וכאשר שמע שנוטה לנסוע לחוץ-לארץ יעץ לו לנסוע אל אחיו.

ודאי היתה זו החלטה קשה ונוראה להחליט "לגלות למקום תורה" (לשון רבנו באגרות הראי"ה ח"ב אגרת תקסז בהערה 2), הריחוק מארץ הקודש, ריחוק הבן מהאב, וכן ריחוק האב מהבן... כנראה היה נוחם מסוים בכך שתכננו לנסוע ביחד, כיוון שמרן הרב חשב לצרף צורך רפואי יחד עם נוכחות בקונגרס הצייוני... לבסוף נסע רבנו לבדו, ומאוחר יותר נסע מרן הרב לקראת כינוס הכנסייה הגדולה של 'אגודת ישראל'" (מו"ר הרב שלמה אבינר שליט"א, "צבי קודש" - תולדות רבנו הרצי"ה הכהן קוק זצ"ל, עמ' 51).

“הלברשטט בגולה”

עקב המרחק, התחיל קשר של אגרות מרובות מרבנו אל אביו, ובהן, כמו באגרות לאישים אחרים, בולטים כל העת געגועיו לארץ-ישראל. זאת, על אף שגלה ממנה זמנית מרצון, ועל אף ששם בחו“ל התפנה להתגדל רבות בתורה על ידי “ללמוד וללמד”.

וכך כתב למשפחתו עם הגיעו בשלום להלברשטט: “ב”ה, **הלברשטט בגולה...** תרע”ד... הודיה ושבח לאלהי ישענו אשר הביאני עד הלום דרך ים ויבשה, דרך סערה וערפל, **ומציון יזריח אורו עלי** וישגבני בנעמו וגיל קדשו **עדי יחזירני בקרוב בשלום** ובתוקף רכוז ועז רוח וגו’ **לארצנו ולמולדתנו, לסדן מקדשנו ותפארתנו**, למען שמו ית’ ועם נחלתו” (“צמח צבי” – אגרות הרצי”ה, עמ’ נב). הדגשה זו בה פתח, “הלברשטט בגולה”, חוזרת מאז באגרות רבות מאותה תקופה: **“הלברשטט-בגולה”, “הלברשטט, בגלות אשכנז”**.

“ממרחק גלותי לאור קדשו בארץ-חיים”

עם הרגשתו התמיידית את היותו בגולה, פוגשים אנו באגרותיו של רבנו הרב צבי יהודה מאותה תקופה שוב ושוב את געגועיו לשוב לארץ-ישראל ואת ניחומי נפשו בזכרונה, המחובר עם קישורי נפשו לאביו הרב: “...עבדו הנכנע המתנפל לפני הדום רגליו ודבֵק באור פני קדשו **ובצפִית תשובה** (-שיבה) **שלמה לו ולכל ארץ חמדה**” (צמח צבי סג, בחתימת אגרת לאביו הרב). “בהכנעה והשתחואה מול הדום רגליו ובדבקות נאמנה **וצפית תשובה שלמה לאור ישועת ד’ בארץ חמדה וצבי תפארתנו**” (צמח צבי סז).

“בהכנעה והשתחואה אל מרומי הדומו **ודבקות נאמנה באורותיו בארץ חמדה**” (צמח צבי סח). “האוכל התאפק והכבש, היוכלו לעכבני כל סדרי עבודותי **הקבועים**, מֵבֵא לְגִלּוֹת סגור נפשי ולחשה בעדני נועם ורוממות נגוהות **מכתביו האחרונים, אשר האירו ורוממו את מאפְלִית גלותי** עתה לפני בֵּא מועד-ד’ מקרא-הקדש חג בכורינו זמן מתן תורתנו?” (צמח צבי ע). “והגני מתחמם **ממרחק גלותי לאור קדשו בארץ-חיים ומצפה תשובה וישועה שלימה אליה** עלינו ועל הכל” (צמח צבי עב). “מלבד תפילתנו בציבור מנחה ומעריב... רוח הנעורים הכללי שבטיול הוא בעקרו של **אויר ארץ העמים השליט**” (צמח צבי עה, בתיאור טיוליהם של צעירי הלברשטט למקומות שמחוץ לעיר).

נשיאת כפיים

באחת מאגרותיו לאביו הרב, כתב רבנו: “הימים הקדושים עברו עלי ב”ה כראוי בארץ

הגולה, ובפרט בהתעודדי בשפע קדשו מארץ הקדש. **הנאת שמחה מיוחדת היתה לי בנשיאת כפים** ביו"ט שני של גלויות, חוה"מ לדידי, **זכר וקשר לנשיאת כפים בארץ-ישראל בכל ימי החול** [לעומת חו"ל, שם נושאים הכהנים כפיהם במוסף של יו"ט] (צמח צבי סו).

הפעם האחרונה בה נשא רבנו כפיו לברכת כהנים באמצע ימות השנה, כמנהג ארץ-ישראל, היתה כחודש ימים לפני כן. היה זה בבית-הכנסת באלכסנדריא של מצרים, תחנתו הראשונה בדרכו מהארץ לגרמניה. אף אז כתב על כך דברים דומים: "... **נשיאת כפים זו, שחטפתי וזכיתי בה אחרי ארץ הקדש**, לפני הזמן הרב שבו תמוע ממני, הרוּתני נחת וגיל ומעין יניקה מזיו ארץ-ישראל למשך זמן התרחקי מעליה לחזור במהרה בקרוב" (צמח צבי נד).

"עלי הגולה הנווד"

כפי שכבר הוזכר, החליט מרן הראי"ה בקיץ תרע"ד לנסוע לגרמניה להשתתף ב"כנסיה הגדולה" של "אגודת ישראל", אליה הוזמן. משהתבשר על כך רבנו הרצי"ה, כתב לאביו ולמשפחתו: "... ישתבח ויתרומם, יתהדר ויתברך שמו של ממ"ה הקב"ה, על כל מתנות חסדיו... בכל האותות והתהלוכות, הרמיזות והכתיבות, אשר לכל ימי **נוד גלותי**, מאז ועד הנה: ועל כולנה מה גדול ומה נאדר בהגיע לי היום הזה בשורת ההחלטה המעשית של נסיעת הוד הדר"ק מורנו שליט"א **והופעת אור קדשו על פני מחשכי הגולה ונבכי ערפליה - ועלי הגולה הנווד...**" (צמח צבי פ).

לאחר שהגיעו הרב והרבנית לגרמניה ופרצה המלחמה העולמית, כתב רבנו לשאר בני משפחתו, "מהלברשטט בגולה, לכל יקירינו ומחמדנו אשר בארץ חיינו": "...אביע לפניכם... את שמחתי וברכתי לצור ישענו ב"ה, על אשר זכיתי לקבל פני כ' הורינו שליט"א, בעת כזאת ביחוד, **בגלותי**, וגם להתארח בחברתם משך זמן בתוך הגולה... הנני הדבק באהבת נפשכם ומצפה לדבריכם הנעימים **ולהתבשר** בשלומכם וטובכם כולכם בפרטיות **ומשלום ארץ חיינו כולה וטובה, מקוממותה ועודדותה** במסכות מהפכות השעה הנוכחית, **ומיחל לישועת ד' ולתשובה שלמה לארץ הקדש** ולכולכם אהובי-נפשי בשמחה וטוב לבב בנחת וכל טוב, **שלכם הגולה**, צביהודה" (צמח צבי פב).

"אור ארעא דמחשכנו"

בינתיים, כבר נסע מרן הרב לשהות בשוויץ, אבל רבנו הרב צבי-יהודה טרם קיבל אישור יציאה מגרמניה. וכך כתב באחת מאגרותיו לאביו הרב באותם ימים: "...כל

זרועי הרוח של כבוד-קדושתו **בימי שהייתי בגולה**, מאיזה ערך ומדרגה שהם, בודאי ישאו פרי תנובה ורשפי אורה בפנימיות ובגלוי **ואקוה להצטרפות והזדקקות ישיבת-ארץ-העמים שלי באור קדש ד' אלוקים הבוחר בעמו ובארצו**, ובעפרות קדשו אתאבק ואדבק ואיחל להתחזק ולהתאמץ ולהתעודד גם בגלותי, בעז שפע טהור מזחיחות הדעת ומכל שפלותה וחולשתה, **ואצפה לאור ד' ונעם ישעו אשר יראה כחבל נחלתו ובכל מעשיו ואשר ישיבנו מהר לאיתן בית חמדתנו...** (צמח צבי צ). ומאגרתו לגרי"מ חרל"פ שהיה כל הזמן בארץ, לאחר שכבר הצטרף רבנו למרן הרב בשוויץ: "...ובהצטרפות לאויר ארעא דמחשכנו חשכת השעה וכל קורותיה, הרי זה חסד מיוחד בהיותנו פה יחד ובהתאמצי בעת זו כאן **בצל קדשו** (של אביו, הרב) **הממולא ונאדר ומבהיק באור צח דארעא קדישא...**" (צמח צבי צד).

בן הארץ

באגרת לרב דוד כהן, "הנזיר", שהחל להתקרב באותם ימים למרן הרב, תלה רבנו את איחורו להשיב תשובה, בצער הגלות מארץ-ישראל: "...אחור כתיבה אף הוא באמת ובעיקר יש לו להזקף על חשבון **מצב-הרוח, שלנו בני ארץ-ישראל ביחוד**, בזו שעת החירום **ובזה מקום הגולה...**" (צמח צבי צה).

אכן, על אף שנות שהייתו בחוץ-לארץ, ראה רבנו את עצמו כל העת כ"בן ארץ-ישראל". כשנעתר לבקשה ללמד ברבים (לפי עצת אביו הרב) והסתפק מה ללמד, כתב את נימוקו לאחד מצדדי הספק: "...מסופקני אם לבחור כמו שחשבתי מקודם באיזה ענין מענייני ארץ-ישראל, כמו יש כח ביד נכרי וכו' [האם יש קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר - גיטין מז א], או קדושה א' וכו' [האם קדושה ראשונה של א"י וירושלים קדשה רק לשעתה או גם לעתיד לבוא - מגילה י א], שחשבתי למצוא בזה כעין חזוק לנפשי, לעומת החלישות והקושי שיש לי בקבלת עטרה זו (ללמד ברבים), ומצד עצם **הנטיה והקשור לארץ חיינו** ובהיותי **בן הארץ** אוכל למצוא אמתלא לעסקי בהליכותיה לפני רבים וגדולים..." (צמח צבי קנב). ובמכתב למכרו, סיים: "בברכות שלום וטובה ארצישראליות, לנו ולעמנו ולארצנו ולכל" (צמח צבי קפד).

"תקות שיבתנו לבית חיינו"

כל אותן שנים, חזרו ונשנו געגועיו וצפייתו של רבנו, הרב צבי-יהודה, לשוב לארץ-ישראל: "והנני מצפה לישע ד' בשיבתנו בשמחת עולם ועמו לארץ חמדת חיינו

ופדות ורוחה כללית ופרטית", "אחתום בברכת וצפית ישע ד' ואור מאופל כללי ופרטי ותקות שיבתנו לבית חיינו". "ומקוה לישע ד' כללי ופרטי בשובנו יחדיו לארץ חיינו", "מצפה לישועה קרובה ותשובה שלמה בעז"ה למעמדנו ומקומנו הנכון והנשא" (בחתמת אגרות לאביו הרב, צמח צבי קיב, קיד, קלג, קנח).

"הים הקטן"

בקיץ תרע"ט, נסע רבנו הרב צבי-יהודה משוויץ לאנגליה, להצטרף לאביו הרב (שהגיע לשם שלוש שנים לפני כן). שבוע לאחר הגיעו ללונדון, נסע עם מרן הרב, שהחלים אז מניתוח שהציל את חייו, לעיר וסטקליף, למנוחה והמשך החלמה. העיר וסטקליף סמוכה לחוף הים. זהו האוקיינוס האטלנטי, שרק עליו מודים כל הפוסקים שניתן לברך בראייתו "ברוך... שעשה את הים הגדול". זאת לעומת הים-התיכון, שאמנם המחבר בשו"ע כתב לברך עליו (או"ח רכח א), אך הרבה אחרונים חולקים עליו וסוברים ש"דווקא על ים אוקיינוס, שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם, עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו, אבל על ים שעוברין בו לארץ-ישראל, לא נקרא לענין זה ים הגדול, ומברכין עליו כמו על שאר ימים" [עושה מעשה בראשית] (משנה-ברורה שם ס"ק ב).

בכל זאת, כאשר מדובר ביחס הנפשי לארץ-ישראל, קנה-המידה מתהפך, וכך מוצאים אנו בפתיחת שתי איגרות של רבנו מאותם ימים: "וסטקליף על חוף הים 'הקטן' (לא סמוך לארץ-ישראל)" [לעומת הים-התיכון שנקרא (לפי המחבר) הים הגדול מפני חשיבותה של ארץ-ישראל - משנה ברורה שם] (צמח צבי קצג, קצד).

בתחילת חודש אלול תרע"ט, חזרו מרן הרב ובנו לארץ-ישראל, אבל כבר שנה אחר כך, באלול תר"פ, יצא רבנו הרב צבי-יהודה בשליחותם של תנועת "דגל-ירושלים" ושל אביו הרב (מייסדה), כדי להפגש עם גדולי ישראל באוסטריה, בשוויץ ובפולין, ולבאר לפניהם את עיקרי שיטתו של אביו. נסיעה זו נמשכה כשנה וחצי ולצערנו טרם נדפסו אגרותיו של רבנו מאותם ימים, אבל נסיים בלשון שמחתו עם הגיעו חזרה ארצה בי"ג באייר תרפ"ב, "לבית חיינו, חמדת כל העליונים והתחתונים", כלשון הגר"א באיגרתו המפורסמת ("צבי-קודש" עמ' 157).

רבי חיים מוולוז'ין ויישוב הארץ

הרב נחמיה לביא זצ"ל

א. התורה והגאולה

במאמרו היסודי "התורה והגאולה" (לנתיבות ישראל א לג) רבנו, הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, מברר את היחס בין "המשיחיות והדתיות" – כלשון שואל אחד, או בין התורה והגאולה – כלשונו המשוכללת של רבנו.

הוא מקדים שלשם כך יש צורך בתפיסה אורגנית שלמה, חיונית ופנימית של מושגים אלה, וכך הוא הולך ומבאר: בחיי היחיד ובחיי ציבור ועם ישנם מצבי חיים רבים בכוחות ופעולות שונים, אבל כולם גילויי חיים של הנשמה האחת האחדותית שביסוד כל החיים. וכך גם תורת ד' וכל מצוותיה: אף שמקיפה היא את עם ישראל בכל דורותיו ומדריכה אותו בכל מצביו השונים, ויש בה כללים ופרטים, מקצועות וחלקים שונים, עם זה אחת היא ותמימה היא, וכל פרטיה וחלקיה הם גילויים והתפרטויות של הכלל הגדול שלה, של שלמותה ושל שורשה שהכל כלול בו באחדות של חיים. והתורה האחדותית התמימה היא תורת חיינו האחדותיים התמימים שבנשמתנו: "כי היא חייכם" (דברים לב מז), "כי הם חיינו ואורך ימינו" (ברכת "אהבת עולם" בתפילת ערבית).

ביסודה של התורה מונחת מגמת התשובה, ללכת בדרכי ד' ולשמוע בקולו, אבל גם בפרשיות התורה העוסקות בתשובה ובגאולה, וגם בפסוקי הנביאים ובהמשכם בחיי האומה, מקושרת מגמת התשובה עם גאולת ישראל, חזרתם לארצם ולשלמות חייהם הלאומיים בה.

קשר זה בין התורה ומגמת התשובה שבה לבין גאולת ישראל אינו סתמי, אלא יסודו בכך שעיקרה של התורה, ורובה ככולה, שייכים ומתקיימים דווקא בארץ-ישראל, הארץ המיוחדת והמתאימה לסגולתו של העם המיוחד לה, עם ישראל, ודווקא בארץ-ישראל בהיותה במצב השלם של ריבונות האומה עליה כשהיא במצב חיים לאומי שלם, כשבלב הארץ בית-המקדש בירושלים. "התורה, לכל מערכת דיניה וסייגיה, היא חוקת המדינה האלהית של ארץ חיינו... הכוללת ומדריכה את חיי היחיד ומהלכם כמו את חיי הצבור והאומה ומהלכם" (לנתיבות ישראל שם עמ' לד).

מתוך ערכה הגדול והשלם הזה של התורה כתורת "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט ו), מקבלת ה"דתיות" את ערכה הנכון. הדתיות היא המשך ישיר של גדלותה של התורה במגמתה למשמעת מעשית לריבוננו של עולם. החל מהמשמעת הכללית ממלכתית של מלך ישראל שמצווה לכתוב לו ספר תורה מיוחד שבו קורא הוא כל ימי חייו בתור מלך המנהיג את האומה (דברים יז יט), - בהיות האומה חיה חיים לאומיים בארצה, ועד משמעתם של כל יחידי האומה לדבר ד', אף במצבי הקיום הגלויים, בפיזורנו בארבע כנפות הארץ, מתוך קישור נפשי ושאיפה למקומה האמתי של האומה, לארץ-ישראל, ולמצב חייה השלם.

ב. הכרה שלמה של עניין אחד

לכן, רק כשנתפסת היהדות החיה והקיימת, השלמה והאחדותית, במבט חיצוני ומקוטע, ניתן לטעות בהנחה - הבטלה מעיקרה - של ניגוד בין ה"משיחיות" לבין ה"דתיות" ביהדות.

אבל על ידי "התפיסה האחדותית השלמה את צדקת ד' ומשפטיו עם ישראל, (ואותה תפיסה אחדותית) המקפת וכוללת את כל הדורות והקורות ומגלה בהם את תוכן חייהם האחד והשלם" (לנתיבות ישראל שם לד), על ידי תפיסה זו מתברר שביחס בין ה'דתיות' וה'משיחיות' ביהדות, "יש לנו עסק בשני צדדים או גוונים של היהדות החיונית (= מלאת החיים) האחת, שבאמת הם עניין אחד בה, בתורת ד' הנתונה לה (= תורה שבכתב) וחיי עולמה הנטועים בתורה (= תורה שבע"פ)" (לנתיבות ישראל שם מד. עי' שם בהרחבה).

בפסוקי התורה נקבע היסוד הכללי של גאולת ישראל, בנבואות הנביאים ובדברי חז"ל בתורה שבעל-פה התפרשה התגשמותה של גאולת ישראל על ידי אישיות מסוימת, המלך המשיח, והרעיון המשיחי האחדותי - שכלולים בו שני צדדים אלה של תהליכי הגאולה הכלליים ושל אישיות הגואל - מתברר מתוך התורה כולה, והרי הוא מונח ביסודה של התורה, כפי שמונהו הרמב"ם כאחד מ"ג עיקרי האמונה, "וכל מי שאינו מאמין בו (=במלך המשיח) או שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבנו" (הלכות מלכים יא א).

ג. גדולי הדורות והרעיון המשיחי

בהמשך לדברים אלה סוקר רבנו הרב צבי יהודה איך לאורך כל דורות האומה "דווקא

גדולי התורה ועמודי הוראת הלכותיה בישראל, הם המטפלים בו (= ברעיון המשיחי) ומבססים את החלטיותו ומאירים את תכנו". החל מהתנא **רבי עקיבא**, שכל התורה שבע"פ היא על פי, והוא תומך בלאומיותו המשיחית של מרד בר כוכבא; **רב יוסף**, גדול התורה של בבל, שגם מעמיד את ודאותה של ביאת המשיח וחיוב אמונתה וגם משתוקק לה למרות ייסורי חבלי משיח; **הרמב"ם**, מעמיד ההלכה בישראל, שמברר ומסדר את אמונת ביאת המשיח בהלכותיו; **הרמב"ן**, העומד בראש מבררי ההלכה הראשונים, שמעמיד את חיובה ההלכתי של מצוות יישוב הארץ בכל הדורות וגם עלה בעצמו לארץ לייסד מחדש את יישובה; מחבר השולחן ערוך, **מחן רבי יוסף קארו**, שעלה לארץ עם בני העלייה של חבורתו על פי החזון הפלאי של המלאך המגיד לעת גאולה; ובאחרונה – בעל ה"חפץ חיים", הפוסק של "אורח-חיים", שברר וסידר הלכות מקדש וקדשיו, והעמיק את ציפיית הישועה עם פקחת עינו לראות את צמיחת הישועה שביישוב הארץ בדורותינו; ומחן **הראי"ה קוק** זצ"ל, רבה של ארץ-ישראל, המברר והפוסק העיקרי של המצוות התלויות בארץ, שמעומק קדושת תורתו הוא חושף את אורו של משיח המתנוצץ בסבך תהליכי תחיית האומה, ומדריך להעריך את אתחלתא דגאולה שבתנועת תחיית האומה בארץ ולהתמסר למפעליה.

ד. תנועת יישוב הארץ מבית מדרשו של הגר"א מווילנא

בשולי דברים אלה שב"התורה והגאולה", ניתן לסקור את יחסו של אחד ומיוחד מגדולי מעמדי התורה בישראל בדורות האחרונים, רבי חיים מוולוז'ין, לתנועת יישוב הארץ, שנבעה בדורו ממעין תורתו וחינוכו של גדול הדורות, הגר"א מווילנא.

כבר נודע ניסיון עלייתו של "עמוד התורה לדורותינו" (לנתיבות ישראל א לו), הגר"א מווילנא, לארץ-ישראל (עי' אגרת הגר"א), אשר כמוהו כבעל-שם-טוב, "שני ראשי רבבות אלפי ישראל, אשר ביחידות אישיותם נתעכבו מן השמים מהגיע למחוז חפצם, לארץ "חמדת השם יתברך והעליונים והתחתונים" (הגר"א באיגרתו) ומקום "עלייתה הגדולה של הנשמה" (הבעש"ט, נתיב מצותיך...), ניחזרו מאמצע דרך מסעם שמה..." (לנתיבות ישראל ב קלב במאמר "חיי שעה וחיי עולם").

ומה הייתה מגמתם המיוחדת של הגר"א ושל תלמידיו בעלייה לארץ? "הליכתו של הגר"א לארץ-ישראל, על אף שחזר מסיבה נעלמה, לשם יישוב ארץ-ישראל הייתה, כדי להניח יסוד לגאולה, כפי שמתבררים הדברים בספר "קול התור" ובמקורות אחרים בתורתו של הגר"א, וכפי המסורת של גדולי תלמידיו, אשר הגשימו בגופם את צוואתו ותעודתו ועלו לארץ-ישראל. עליית תלמידי הגר"א לארץ היא קודש-קודשים.

כל התורה כולה, בדבר גדול שבה – מעשה מרכבה, ובדבר קטן שבה – הוויות אביי ורבא, עולה לארץ-ישראל. מטרת עלייתה היא ליישב את הארץ כיסוד הגאולה, ובזה יתרון מעלתה..." (מו"ר הרב עודד וולנסקי שליט"א, אבן ישראל ה'כו).

ואמנם נודעה גם פרשת עלייתם המופלאה של תלמידי הגר"א מווילנא לארץ-ישראל וייסודם את יישוב ה"פרושים" בצפת, ואחר כך בירושלים, תוך תלאות וייסורים רבים, במסירות נפש שקשה לתארה, ובראשם מגדולי תלמידיו של הגר"א, רבי מנחם מנדל משקלוב ורבי ישראל משקלוב. אבל יותר עלומה היא מרכזיותו של רבי חיים מוולוז'ין, גדול תלמידיו של הגר"א, בתנועת יישוב הארץ בדורו.

ה. רבי חיים מוולוז'ין בונה התורה באומה

רבי חיים מוולוז'ין לא עלה בעצמו לארץ-ישראל, שהרי התמסר כל ימי חייו למגמתו של רבו הגדול הגר"א, להעמיד ולשכלל את בניין התורה בישראל, ורוב מניינה ובניינה של האומה היה אז בארצות הגולה.

"על פי מהלך שפע קדשו של **הגאון החסיד**, 'אשר לא קם כמוהו מימות הקדמונים' (רבי אריה ליב ציניץ מפלאצק...), מתייסד אז על ידי גדול תלמידיו 'אשר קיבל מהודו ולא חיסר משולחנו' (רבי ישראל משקלוב, הקדמה לתקלין חדתין), בעל "נפש החיים", "אבי התעודה" (הנ"ל, פנקס הכולל...), בית המדרש הגדול, שמגדלין בו תורה ותפילה (מגילה כז א), בסביבת "ירושלים דליטא" (היא וילנא, בירת ליטא, שוולוז'ין הייתה סמוכה לה), ומתוך השפעתו הולכת ונמשכת שלשלת של ריבוי וקיבוצי פעלים לתורה, של ישיבות, גם גדולות וגם קטנות, גם מקרוב וגם מרחוק, בחדירה פנימית ומקפת בחיי היהדות היחידים והציבוריים, במישרים ובעקיפים, ומהווה את היסוד של **גילוי השפעת התורה באומה בכללותה**" (לנתיבות ישראל ב קלג, "חיי שעה וחיי עולם").

ו. ר' חיים מוולוז'ין ועליית תלמידי הגר"א

אם כן, עבודתו הגדולה של ר' חיים מוולוז'ין הייתה בניין התורה במרחבי האומה בארצות הגולה, אבל מכמה וכמה מקורות, חלקם נדירים, רואים אנו כי יחד עם עמלו לבניין התורה בישראל, ומתוך כך, התמסר בכל כוחו למפעל הגאולה שנמשך מבית-מדרשו של הגר"א מווילנא, בצביונו הכללי והמעשי לבניין הארץ ועבודת אדמתה. וכך כותב אחד מגדולי תלמידי תלמידיו, רבי מרדכי גימפל יפה, דודו זקנו של מן הראי"ה

קוק זצ"ל, אשר היה רבה של רוז'ינוי ולעת זקנותו עלה ארצה והתיישב במושבה יהוד: "הלא ידעתם גם שמעתם, כי זה שמונים שנה ויותר אשר **הגאון הגדול הצדיק מוהר"ר ר' חיים מוולוז'ין זצ"ל** בעזר גדולי הדור, **החל ביסוד המעלה לייסד יישוב בארצנו הקדושה ועל פיו נסעו כמה מגדולי היראים**, והמה היו הראשונים המתנדבים לשבת בירושלים, **ואחר כך החל לעוררם למקנה שדות וכרמים לקיים מצוות התלויות בארץ...**" (מובא בקובץ "שיבת ציון", ח"ב 14).

רבי אריה נאמן, היה "נאמן" כולל ה"פרושים", תלמידי הגר"א בארץ ישראל במשך שנים רבות, ומראשוניהם בארץ. הוא מספר: "בשנת 5560 לבריאת עולם (התק"ס, שנתיים לאחר פטירת הגר"א ושלוש שנים לפני הקמת הישיבה בוולוז'ין) פקד ה' את ארצות הקודש והתעורר רוח טהרה בלב צדיק יסוד עולם, הגאון האמתי **מורנו הרב חיים זכרוננו לברכה מוולוז'ין**, תלמיד מובהק לאדמו"ר רבן של כל בני הגולה מורנו הרב אליהו מווילנא זצ"ל זכותו יגן על כל ישראל. הוא הקים דגל התורה בישראל, שקבע ישיבות בכל מדינת רוסלאנד, **והחל לטכס עצות איך לפתוח שערי ארצות הקודש. ושלא אז מתלמידי הגאון החסיד ז"ל** ה' הצדיק יסוד עולם מורנו הרב מענדיל זצ"ל, תלמיד הגאון הנ"ל, בנסתר הוא ובנו. הראש היה הגר"ח מפקראיי (ר' חיים כ"ץ) שהיה רב בוילנא, הוא ואשתו ובנו ובנותיו, והרב הגדול מורנו הרב ישראל, בעל-המחבר ספר תקלין חדתין ופאת השולחן, והרב הגאון ר' סעדיה (מווילנא) ובני ביתו... והיה העדה כמנין אשרי..." (מזכרונות ר' אריה נאמן בכתב ידו, מובא ב"גאולה בדרך הטבע" 43).

ז. ר' חיים מוולוז'ין ורבי ישראל משקלוב

בתור ראש כולל ה"פרושים" בארץ, היה לרבי ישראל משקלוב קשר קבוע עם רבי חיים מוולוז'ין. עוד בהיות ר' ישראל מגיד ומלמד בקהילת שקלוב, עלה לארץ חברו, רבי מנחם מנדל משקלוב, כחלוץ העולים, ובחר בצפת להיות אבן הפינה לעליית תלמידי הגר"א לארץ. משם, שלח שני שליחים נאמנים לגייס תמיכה כספית בעולים, ובאמצעותם הפציר ברבי ישראל משקלוב לפעול למען העולים וגם לעלות בעצמו, כך שיצטרף לרבי מנחם מנדל למאמצי יישוב הארץ כפי דרכו וחינוכו של רבם הגדול, הגר"א מווילנא.

רבי ישראל משקלוב נענה לבקשתו של רבי מנחם מנדל, ולשם כך פנה באופן טבעי - עם שני השליחים - אל גדול תלמידיו של הגר"א, "פה קדוש, הגאון האמתי כמוהו" ר' חיים ז"ל מוולוז'ין" (לשונו בהקדמת "פאת השולחן"), כדי להתייעץ איתו ולקבל הדרכותיו כיצד לחזק את יישוב הארץ על ידי תלמידי הגר"א.

בדיונים המעמיקים, עמדו חכמתו וצדקותו הגדולים של ר' חיים מוולוז'ין לעצב את דרכי הפעולה הנכונים להמשך. וכך מספר רבי ישראל משקלוב: "והרב רבי (מנחם) מנדל ז"ל שלח שלוחיו למדינתנו והביאו איגרותיו לחוץ לארץ. ויען כי בנסיעתו משקלאב (אל ארץ ישראל) היה מהר"מ עמי קשור נפש ממש, וביקש אותי כי בבוא מכתביו למדינתנו - לעמוד בעזרתו ולחונן היישוב ולבוא אצלו לארה"ק, וכן היה כי בבוא משולחיו במכתביו דחקוני ואילצוני, ולא אזו מחדר לימודי עד שהוכרתי לְבָטֵל מסדרי תורת ובעבודתי, ונסעתי עם השד"ר לוולאז'ין אל הרב נוח נפש הצדיק הגאון הרב רבי חיים ז"ל אבד"ק וולאז'ין ולהגבירים הרוזנים דקהילת קודש וילנא...".

וממשיך ומספר רבי ישראל משקלוב: "מה ארבה לספר אם לא יכילו כמה יריעות מה שהיה לנו **ביגיעת הגאון דוולאז'ין ובחכמתו המרובה וצדקתו הנפלאה** ועזרת הרוזנים הצדיקים הנ"ל, **עד שהעלנו לכונן יישוב חדש** בפני עצמו להרב מורנו הרב רבי מנחם מנדל ז"ל, שנשלח אליו עוד מאנשי תלמידי רבנו הגאון החסיד (הגר"א) נוחו עדן ולייסד בית המדרש פה עיר הקודש (צפת) על שם קודש-הקדשים מרן הגאון נוחו עדן" (מתוך פנקס כולל ה"פרושים" בצפת, מובא ב"תולדות חכמי ירושלים" ח"ג 139).

בכל אותה תקופה, דאגו רבי חיים מוולוז'ין יחד עם גדולי וילנא, שקלוב ומינסק, מושפעי רוחו של הגר"א, ועקבו אחר הנעשה.

לאחר שהגיעו בני השיירה הגדולה של העולים לצפת בשנת תקס"ט, שלחו רבי חיים מוולוז'ין ואותם גדולים איגרות נפלאות אל רבני קונסטנטינופול ואל חכמי הספרדים ומנהיגיהם בעכו ובצפת.

באיגרות אלה כתבו רבי חיים מוולוז'ין והגדולים על הגר"א מוילנא זצ"ל וגדולתו, סיפרו על תלמידיו שכבר עלו לארץ וביקשו לעזור להם ככל האפשר, ואכן הועילו רבות באיגרות אלה (על פי "תולדות חכמי ירושלים" ח"ג 140).

בשנת תק"ע הגיעה לארץ שיירת העולים השלישית מתלמידי הגר"א, ובראשה רבי ישראל משקלוב והרב הדיין ר' חיים כ"ץ מוילנא, שניהם מתלמידי הגאון. מאז הגיע רבי ישראל משקלוב לארץ, עמד בראשות כולל ה"פרושים" בארץ במשך עשרים ותשע שנה ונשא בעול כל סבלותיהם ותלאותיהם. לאחר שהתבררה מצוקתם הכלכלית הקשה של העולים בצפת, נענה רבי ישראל משקלוב להפצרות חבריו, ולאחר חודשים ספורים להגיעו לצפת יצא בשליחותם לחוץ לארץ כדי לייסד מערך תמיכה קבוע בעולים מיישבי הארץ.

בשליחות קשה זו, עשה שלוש שנים בחוץ לארץ, אבל גם כאן - קודם כל פנה

לולוז'ין, להתייעץ עם רבי חיים. וכך הוא מספר: "...הרהבתי בלבבי והשלכתי נפשי מנגד, ויצאתי בשלהי חורף תק"ע אחר הפורים לעכו, ומשם לקושטא. ומפני השערוריה שלחמו אז הרוסים עם התוגרמים, ננעלו שערי הים והוכרחתי לרכוב ביבשה במדבריות והרים גבוהים, רבות נדדתי ועבר מה שעבר... ומסבות חרב וצרות רבות הצילני הרחמן יתברך למען זכותא דרבים, עדי הביאני אל תוך מדינתי **אל בית אבינו, אבי התעודה, הגאון אור החיים הרב דולאז'ין**, וקרא כל דברי ראשי כוללנו. ויחזקני ויעטרני בכתב קדשו" (מתוך פנקס הכולל בצפת, "תולדות חכמי ירושלים" ח"ג עמ' 141).

על מפגש זה מספר הרב מימון זצ"ל: "ורב-גאון זה, האחד המיוחד מבוני היישוב הישן, כשיצא מארץ-ישראל אל הגולה כדי לבקש עזרה לטובת היישוב וקיומו, שפך מרי שיחו לפני רבי חיים, על כל התלאה אשר מצאתו בארץ ישראל ואת כל אשר נשא וסבל גם מצד ממשלת הארץ וגם מצד חוגים ידועים, אחיו ובני עמו, בתוך היישוב; ורבי חיים, שלבו היה מלא אהבה וגעגועים לארץ-הקודש, ענה ואמר לו – כפי שהיו מספרים אחרי-כן זקני צפת בשם רבי ישראל – כדברים האלה:

משה רבנו התחנן לפני ד' (דברים ג כה): "אעברה נא ואראה את הארץ **הטובה!**" אלמלי היה משה רבנו עובר את הירדן ורואה את הארץ, היה רואה רק את **הארץ הטובה**, את כל הטוב שבה, ומרוב אהבה לא היה מרגיש כלל אם יש לפרקים בתוכה גם צדדים לא טובים, שליליים..." (שרי המאה ב' 234).

ממשיך רבי ישראל משקלוב ומספר: "נסעתי למדינת רייסין, שמה חידשתי ונטעתי פרי עץ חיים יסודות בכל עיר ועיר במדינה. וביני ביני קנו בעיר הקודש צפת הבית המדרש הגדול הישן, ושלחו כתביהם אלי למדינתנו שאראה לעשות נדבות עבור הבית המדרש, בית תפילה יקרא על שם החסיד נ"ע (הגר"א). ועל הכל יגעתי ועשיתי והצליח אלקי הארץ בידי, ונתקבלתי בשמחה ובסבר פנים יפות בכל המדינות, ויאמינו לקול האמת מארץ, והבאתי סך מסוים במזומן לידי הרוזנים הגבאים הכוללים דווילנא, **והבאתי את הגאון דולאז'ין לוילנא**. ועשינו סדר נכון בארץ הקודש..." (מפנקס הכולל בצפת, שם). אם כן, רבי חיים מוולוז'ין החליט אף להקדיש זמן לנסוע מיישבתו הגדולה בוולוז'ין לוילנא, לסייע להצלחת שליחותו של רבי ישראל משקלוב לביסוס מיישבי הארץ.

כשחזר רבי ישראל משקלוב לארץ בשנת תקע"ג, פרצה המגפה הכבדה שהכתה קשות ביהודי צפת. בהמשך לכך, מספר רבי ישראל: "...ושלחנו שד"ר לחוץ לארץ. ויגעתי במכתבי להקים שיהיה סדר חלוקת נפשות כוללנו על פי סדר הרוזנים

הצדיקים הגבאים הכוללים דווילנא כי הברכה שעולה בכל שנה, למען יהיה בשלום ובמישור ובאמת. והיה לי יגיעות רבות כי היה פה מי ומי שערכו בדבר, **והגאון מוהר"ח דוולאז'ין היה בעזרי, וקמה אלומתו וגם נצבה.** וככה הוקבע שמה תדורות... " (מפנקס הכולל בצפת, שם עמ' 142).

ח. רבי חיים מוולוז'ין תל תלפיות לעולים

ממרחקים, היה רבי חיים מוולוז'ין מעורה בשאלות העלייה לארץ ויישובה על ידי תלמידי הגר"א שעלו אליה, למגדלות ועד קטנות.

כבר בשנים הראשונות להגיעם של ה"פרושים" לארץ, התברר כי תנאי הקיום בארץ באותם ימים היו קשים ביותר, ודרושה היתה יכולת לעמוד בהם.

כך מוצאים אנו את ר' עקיבא אלטשול, מרואי פני הגר"א ומתלמידיו של רבי חיים מוולוז'ין, אשר השתוקק להצטרף לעולים לארץ אבל לא עלתה בידו. כתב לו רבי ישראל משקלוב (בתקופה שלאחר המגפה הגדולה בגליל): "...הנני דורש באהבה, שלום רב, חביבי, רחימא דנפשאי, הרב המפורסם החסיד מוהר"ר עקיבא נ"י. איגרותיו ראיתי. ועיכוביו משמים לטובתו, שהציל משני הזעם. ואי לדידי ציית מר, **לא יסע בלתי הסכם אור עינינו הגאון האמתי החכם כמלאך אלהים מוהר"ר חיים נ"י, הרב דוולאז'ין וכו'.** ותו לא מידי רק חיים ושלום..." (מתוך "מגילת יוחסין של משפחת אלטשול", מובא ב"גאולה בדרך הטבע" עמ' 44).

קשיי הקיום העצומים, שלא כל אחד מסוגל היה לעמוד בהם, ניכרים בהתייחסות אחרת של רבי חיים מוולוז'ין לתלמיד הגר"א ר' שלמה מטאלטשין, וגם כאן היה רבי חיים מורה הדרך: "...ויסע דודי **לוואלאז'ין לשאול בזה עצת הגאון רבי חיים זצוק"ל.** והשיב לו הגר"ח ז"ל בזה הלשון: בשלמא ר' שלמה הוא נשמה בלוא גוף, לו יאתה לשבת בעיר הקדושה, מה שאין כן אתם ואנחנו, כולנו שנשמת אל חי בנו עם הגוף ביחד, אי אפשר לנו לנסוע שמה בעתים הללו. וחדל דודי ז"ל מלנסוע..." (שם).

בצוק העתים, עקב מגבלות הפרנסה הקשות, היו תלויים חייהם של ה"פרושים" בירושלים בכספי החלוקה שהגיעו מאחיהם בארצות הגולה, ואז **"עמד מרן הגאון הצדיק המפורסם בדורו מוהר"ח מוואלאז'ין זצ"ל וקרא בקול גדול** לאמר כי העולים לירושלים בלתי רשות רחמי המדינה יש להם דין רודף ונוגע בנפשות יושבי הארץ... ועלייתם מצווה הבאה בעבירה..." (בכרוז משנת תרכ"ט, מובא ב"גאולה בדרך הטבע" עמ' 44).

שאלות ציבוריות בסדרי חייהם של העולים לארץ ומיישביה, היו מוכרעות על פי רבי חיים מוולוז'ין, כגון ביעוד כספי צדקה ליושבי ארץ-ישראל: "...ותו דשאלת כבוד תורתו כבר נשאלה מימי קדם בזמן הרב הגאון האדיר רבן של כל בני הגולה, כבוד קדושת שם תורתו מורנו הרב חיים מוולוז'ין זצוק"ל, ותצא דינא, שבארץ הקודש מחוייבים לחזק (בצדקה) לכל ולא רק לתלמיד חכם לבדו. וטעמו ונימוקו אמר בזה כי חיוב הצדקה תחול על מצוות ישיבת ארץ הקודש, וכל בר ישראל בכלל יישוב ארץ הקודש יחשב..." (מתוך כתב יד ב"אגרות הפקידים והאמרכלים", מובא שם עמ' 45).

הרחבה לתשובה זו ישנה במסורת שבעל פה, שנרשמה על ידי ר' מיכל הכהן (אחד משבעת מייסדי שכונת "נחלת שבעה" מחוץ לחומות) בשנת תרל"ה: "...רבים יגידו כי הגאון מהר"ח מוולאז'ין זצוק"ל... נשאל מרבים שלומי אמוני ישראל: מדוע ינתן מכסף הנדבות גם לאלה אשר לא הקדישו ימיהם לתורה ועבודה בירושלים, וידיהם שלחו במלאכת יד או מסחר? הלא בזה יאלצו לגרוע מאלה אשר תורתם אומנותם, ומאין יבוא עזרם? ועל זאת השיב להם תשובה קצרה וניצחת ויאמר: כל עמלנו הוא אך ליישוב ארצנו הקדושה, ומי הם העוסקים ביישובה אם לא בעלי מלאכות הסוחרים, על כן חוב עלינו לעזרם כפי יכלתנו. גם יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם נקבע ליום צום ומספד לכל בני הגולה, יען מה? כי במותו בטלה ישיבת הארץ. ומי היו יושביה אז? כורמים ויוגבים..." (מובא שם עמ' 45).

וכשרצה אחד מגדולי גאוני אותם דורות, רבי עקיבא איגר, לעורר לבבות ישראל להרים תרומותיהם ליושבי ארץ-ישראל ומקוממיה, מזכיר הוא את רבי חיים מוולוז'ין כנשיא גבאות התרומות ליושבי הארץ: "...ולכן אחי ורעי, חזקו ואמצו, השתדלו ואל תתרשלו בדבר מצווה כזאת, אשר יסוד האמונה וכמה מצוות תלויים בה, אחזקת אביונים ועמודי עולם לתורה ולתעודה, וחיבוב ארץ-ישראל השדודה... וזאת לדעת שתפרסמו שיהיה דעת הנותנים על דעת כבוד גבאי ארץ-ישראל שבקהילת קודש וילנא, והגאון מופת הדור מורנו ורבנו חיים נ"י אב בית דין דקהילה קדושה וולאז'ין, שהם יחלקו המעות כפי דעתם, כי אנשי צדק המה, ויעשו הכל בצדק ובמשפט..." (מובא שם, עמ' 46).

ט. רבי חיים וארץ החיים

אבל כמובן, עיקר מטרתה של עליית תלמידי הגר"א לארץ הייתה לא רק לשם הישיבה בה, אלא לשם יישובה ובניינה. על כך סיפר תלמיד הגר"א, רבי חיים כ"ץ, הרב והדיין מוולנא, שעלה ארצה לצפת יחד עם רבי ישראל משקלוב, וכתב את אחת משתי

האיגרות לבני הגולה שנטל עמו רבי ישראל בשליחותו: "...בענייני נדבות שנשלחו על קיום מצוות התלויות בארץ: כבר קנינו קרקעות כדעת ידיד נפשנו, הגאון האמתי החסיד המפורסם מו"ה חיים נ"י מוולאז'ין, באופן שהמוכר הקנה להקונה פה כל שותפיו המתנדבים בעם. ועוד נראה לקנות קרקעות שיזדמנו לפי העת ולפי המקום ולפי הזמן..." (מתוך איגרת רבי חיים כ"ק, "איגרות ארץ ישראל" עמ' 341).

בשנת תקפ"א נפטר רבי חיים מוולוז'ין. וכך נמצא בדברי הספד אנונימיים אליו: "... בהיות שידוע ומפורסם היה הגאון הנ"ל כמו בעל הבית בארץ ישראל, והיו שולחים לו מפרות ארץ ישראל והיה מקיים על ידם מצות התלויות בארץ כידוע לכל..." (מובא ב"גאולה בדרך הטבע" עמ' 47).

ובדברי הספד אחרים עליו: "הקול נשמע עד למרחוק, עד ארץ הקדושה, עד ארץ אשר ד' אלהים דורש אותה, כי גם שם כבוד ביתו, צדקותיו וחסדיו הרבים אשר עשה עמם, לעיני כל ישראל ולעיני השמש - על ידו נתייסדו שמה ישיבות ובתי מדרשים, עוסקים בתורה ומצוות יום ולילה לא ישבותו, על פיו יצאו ועל פיו יבואו, והנה עתה בבוא אליהם השמועה, ימסו לבבם וירפו ידיהם, יתנגפו רגליהם על הרי נשף כי יקוו לאור ואין..." (שם).

*

כל זה בשולי דבריו של רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל, תוך בירוורו את אחדותן הפנימית של התורה והגאולה, כי "דווקא גדולי התורה ועמודי הוראת הלכותיה בישראל, הם המטפלים בו (= ברעיון המשיחי) ומבססים את החלטיותו ומאירים את תכנו".

סדר תחיית האומה בתפילת שלמה

הרב נחמיה לביא זצ"ל

א. אותו תור הזהב

בימי מלכות שלמה, מכח כל מלחמות ההכנה ואיחוד העם והממלכה שעשה דוד המלך, שכנה האומה בארצה לבטח: "...ושלום היה לו מכל עבריו מסיביב. ויָשֵׁב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מִדָּן ועד באר שבע כל ימי שלמה" (מלכים א ה ד-ה). אף משאת נפשו האדירה בקודש של דוד המלך, לבנות את בית-המקדש בליבה של הממלכה, "אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה. עד אמצא מקום לד' משכנות לאביר יעקב" (תהלים קלב ד-ה), זכה שלמה בנו ונתקיימה על ידו. "...כאשר דָּבַר ד' אל דוד אבי לאמר: בנך אשר אתן תחתיך על כְּסֵאךָ, הוא יבנה הבית לשמי" (מלכים א ה יט). בכך התקיים בנו הייעוד האלהי ללאומיות המיוחדת שלנו, כפי שהובלט בשירת הים בתור מטרת כל יציאת מצרים וכניסתנו העתידה לארץ: "תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ בהר נחלתך מִכֹּחַן לִשְׁבֹּתְךָ פֶּעֱלַת ד', מִקְדֵּשׁ א' כּוֹנֵן יִדִּיךָ" (שמות טו יז), וכפי שהוקדם לנו לפני מתן התורה: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכְתִּי כֹהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שם יט ו).

כך, נתעלינו לכמה רגעים הסטוריים לחיות את חיי העם באופן השלם הראוי לנו, ומאז מהווים לנו רגעים אלה דוגמא מעין לעתיד לבוא. כדברי מֶרְן הרב בתוך 'למהלך האידיאות בישראל': "...לעד לא יִשְׁכַּח מִזְכְּרוֹנָהּ אוֹתוֹ תוֹר הַזֶּהב שֶׁבִּפְרִיחַת יְמֵי שְׁלֹמֹה, בִּבְנֵי הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן, בַּהֲדַר תְּפֹאֶרֶת כְּבוֹדוֹ וְעֵז הַחַיִּים שֶׁהִתְגַּלְּהָ בּוֹ, בַּהֲבֵעַת עוֹשֵׁר הָאִיִּדִיָּא הָאֱלֹהִית וְהָאֱלֹאֱמִית הַמְּשׁוֹלְבוֹת זֶה בְּזֵה בַּהֲתַאֲמָה הַרְמוֹנִית, 'וְקִיִּימָא סִיְהֵרָא בְּאֶשְׁלֹמֹתָא'. אִז בְּאוֹתָהּ הַתְּקוּפָה, הַקְּצָרָה בְּכַמּוֹתָהּ וְהָאֲרוּכָה בְּאִיכּוֹתָהּ, שֶׁאִפֵּה הָאִיִּדִיָּא הָאֱלֹאֱמִית רוּחַ חַיִּים מְלֵאִים, כְּפִי עֵצֶם טִבְעָה וְסִפּוּקָה הַפְּנִימִי, וְתִינֵק זֵיו הַדְּרָה מֵהָרַעִיּוֹן הָאֱלֹהִי הַטְּהוֹר. הָעֵשֶׂר הָאֱלֹאֱמִי וְחֶסֶן כְּבוֹדוֹ הוֹסִיף יִפְעֵה וְאִמְץ אֶל הָרַעִיּוֹן הָאֱלֹהִי, שֶׁמִּמֶּנּוּ יֵצֵא אִז בְּבִהִירוֹתוֹ הַתֵּקֵן הָאֱלֹאֱמִי, וְהַמְּחַשְׁבָּה הָאֱלֹהִית בְּצוֹרְתָהּ הַיִּשְׂרָאֵלִית הוֹעִילָה לְהַשְׁפִּיעַ חַיִּי עֹנֵג, חַיִּים שֶׁל כְּבוֹד וְרוֹמְמוֹת רוּחַ לְכֹל הַגּוֹי כָּלֹ, וְיִתְרוֹמֵם עַל בְּמַתִּי הַשִּׁירָה הַחַיָּה הָאֱלֹהִית וְעַל מְרוֹמֵי פֶּאֶר הַחַיִּים, הַדֶּר הַגְּדוּלָּה הָאֱלֹאֱמִית וְזֵיו הָאֵהָבָה הַטְּהוֹרָה וְהָרַעֲנָנָה. 'לֹא הָיָה הָעוֹלָם כָּלֹ כְּדֵאִי כִּיּוֹם שֶׁנָּתַן בּוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּל הַכְּתוּבִים קָדַשׁ וְשִׁיר הַשִּׁירִים קָדַשׁ קְדָשִׁים" (אורות עמ' קו). מִכִּיּוֹן שֶׁכֵּךְ, לִיְמוֹד יְמֵי שְׁלֹמֹת אֱלֹהִים שׁוֹפֵךְ אוֹר עַל הַבֵּית הָאִיִּדִיָּאִים הָאֱלֹאֱמִיִּים וְדַרְכֵי בְּנֵינָם בְּחַיֵּי הָאֱוֹמָה, בְּדוֹרָנוּ וּלְדוֹרוֹת יִבְאוּ.

ב. העמדת המלכות קודמת לבניין בית הבחירה

לאחר שנשלמה כל מלאכת בית ד', הקהיל שלמה לירושלים את כל זקני ישראל,

ראשי שבטי ישראל, להעלות את ארון ברית ד' מעיר דוד ולהביאו אל מקומו, "אל דביר הבית אל קדש הקדשים", ולאחר שהכניסוהו שם הכהנים שרתה השכינה לעולמים בבית-המקדש: "והענן מלא את בית ד'. ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ד' את בית ד'. אז אמר שלמה ד' אמר לשכן בערפל. בנה בניתי בית זבֵּל לך מכון לשבתך עולמים" (מלכים א ח א-א).

אז, לאחר שבירך את העם, נשא שלמה את תפילתו הגדולה, בה הודה על כל שזכה לו, והתפלל וביקש על העתיד, על המקדש, על מלכות בית דוד ועל ישראל.

בתחילת תפילתו כמה פסוקים קצרים, בהם סוקר שלמה את סדר הבניין הלאומי עד השיא של בניית בית המקדש. המלבי"ם במקום מראה ומפרש כדרכו, בבהירות ובהרחבה, את השלבים הנסקרים בתפילת שלמה, אך לפני כן נקדים להזכיר את דברי הרמב"ם בתחילת הלכות מלכים (א א-ב), שמדגיש את הסדר של שלוש המצוות שנצטוונו בכניסתנו לארץ: "שלוש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. למנות להם מלך, שנאמר 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז טו). ולהכרית זרעו של עמלק, שנאמר 'תמחה את זכר עמלק' (דברים כה יט). ולבנות בית הבחירה, שנאמר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' (דברים יב-ה). מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר 'אותי שלח ד' למשחך למלך' (שמואל א טו א), 'עתה לך והכיתה את עמלק' (שמואל א טו א). והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר 'ויהי כי ישב המלך בביתו וד' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא: אנכי יושב בבית ארזים, וארון האלהים יושב בתוך היריעה' (שמואל ב ז א-ב)". (דברי הרמב"ם על יסוד דברי הגמרא סנהדרין כ ב, וכן כתב הסמ"ג עשין קסג).

מכאן - לימדונו רבותינו מן הראי"ה קוק, רבנו הרב צבי-יהודה וגדולי תלמידיהם - אמנם עלינו ללמוד, להשתוקק ולהתפלל לבניין בית-המקדש ולכל המדרגות הנלוות לו, אולם אל לנו להיחפז בגישה מעשית לבניינו, מכיוון שעבודה רבה עוד לפנינו בביסוס המדרגות הקודמות לו. איננו יודעים היום מיהו עמלק וכיצד נמחה אותו, אבל המלחמה בו היא עניין אחד עם הקמת מלכות ישראל, כלשון הרמב"ם בהלכותיו: "הלכות מלכים ומלחמותיהם". ומדינת ישראל, לפי בירוחו של מן הרב קוק, נחשבת מעין מלכות ישראל, "מלכות ישראל שבדרך", בכל מה שנוגע לסמכויות הכלליות של המלכות, כגון להוציא למלחמה ושאר צרכי הכלל (שו"ת משפט כהן עמ' שלז). אמנם זכינו להקמתה של המדינה, אבל הדרך עוד ארוכה וגדולה לשכלולם של העם והמדינה בכל המובנים. רק מתוך כך, נוכל בסופו של דבר להגיע גם אל המדרגה העילאית של בית המקדש, שאיננו מצווה פרטית, אלא כל עניינו הוא מצווה ומדרגה כלל-ישראלים. מתוך שכלולם המלא של עם ישראל ומדינת ישראל, ניתן יהיה להתרומם אל הגובה של בניין בית-המקדש (ע' שו"ת משפט כהן סוף תשובה צו, שבניין בית-המקדש ייעשה רק על-פי סדר המדרגות, ואחרי הופעת מלכות ישראל בכל שלמותה).

יסוד זה, של ההדרגה בבניין כלל ישראל ומלכות ישראל הקודמות ומכינות את בנין בית-המקדש, מראה לנו המלבי"ם בדברי פתיחתו של שלמה המלך לתפילתו הגדולה עם חנוכת בית-המקדש הראשון.

ג. ירושלים, מלכות דוד ובית-המקדש - הלב החי, המוח המושל, והנשמה האלוהית

1. "בחרתי בעיר... ואבחר בדוד"

בפתיחת תפילתו אומר שלמה: "...ברוך ד' אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם..." (מלכים א ח טו-טז). בשלב זה, ניתן היה לצפות שהמשך יהיה: "...ואבחר בירושלים לבנות בית להיות שמי שם", אך במקום זאת, המשך הפסוק הוא: "ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל". שינוי זה דורש הסבר. לאחר מכן, נזכר רצונו של דוד המלך לבנות את בית המקדש, ובנייתו על-ידי שלמה בנו: "ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם ד' אלהי ישראל. ויאמר ד' אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי, הטיבת כי היה עם לבבך. רק אתה לא תבנה הבית כי אם בְּנֵךְ הַיָּצֵא מִחֲלָצֶיךָ הוּא יִבְנֶה הַבַּיִת לְשָׁמִי. וַיִּקֶּם ד' אֶת דְּבָרֹו אֲשֶׁר דָּבַר וַאֲקָם תַּחַת דּוֹד אֲבִי וְאִשָּׁב עַל פְּסֵא יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דָּבַר ד' וְאִבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שם פס' יז-כ).

הרד"ק מבאר בפשטות, כי אכן הבחירה האלוהית בירושלים נתגלתה דווקא על-ידי דוד המלך, לכן נתלתה בו: "פירושו: כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל, והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנעתרתי לו בגורן ארונה באש מן השמים".

המלבי"ם מעיר כי בדברי הימים אכן נכתבו ביתר אריכות, בחירת העיר לחוד ובחירת דוד וזרעו למלכות ישראל לחוד: "מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם, ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל. ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל" (דברי הימים ב ו ה-ו). ובכל זאת, גם הלשון המקוצרת במלכים, שמלכדת את בחירת העיר ואת בחירת דוד בנשימה אחת, אינה לחינם, אלא משום שהתאחדות עם-ישראל בנויה על שתי הבחירות, כאשר הבחירה האלוהית בעיר היא הבסיס לקומה שמעליה, בחירת מלכות בית דוד. ומכאן, הולך המלבי"ם ובא בביאורו, כך הוא סדר בניינה של האומה הישראלית:

2. העיר ירושלים - לב האומה המאוחדת

קודם כל, עמידתה של האומה כאומה מאוחדת, חיה ומונהגת. כגוף חי שלם ואחדותי מלא רוח חיים הפועם מהלב לכל איברי הגוף, ומונהג בשלמות בהנהגת מרכז החיים העליון שבמוח: "ופי', כי התאחדות ישראל היתה תלויה בשני דברים א. התאחדות האומה להיות כגוף אחד, וזה היה על-ידי ירושלים, כמו שכתוב 'ירושלים הבנויה כעיר

שחבורה לה יחדיו ששם עלו שבטים' וכו', שעל-ידי שכולם עלו שם לרגל לפני כולם אל מקום אחד - נתאחדו כל איברי הגֵּוִיה הכוללת להיות גוף אחד, עד שירושלים היתה אל גוף הכללי הזה כמשל הלב בגויה, ששולח רוח החיים אל כל הגויה על-ידי מרוצת הדם הסובב מן הלב אל כולם ואילו ישובון".

כעין זה, פירש המלבי"ם בתהלים את הפסוק **"עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים"** - גם עוד בטרם נבא אל בית ה' להביט במשכיות האור האלהי הזורח משם על הגויה הישראלית בכללה, גם בעת צעדו רגלינו בשערי ירושלים, כבר עומדות היו רגלינו, כי מצאנו שם מצב ומעמד שעל ידו תעמוד הגויה על רגליה להיות גוף חי ושלם... והעיר ששם יתקבצו היא כמו הלב שבו תחול רוח החיים המחיה את הגויה ומקרב העצמות המפוזרות עצם אל עצמו" (תהלים קכב ב, ד).

מתוך כך, שירושלים היא כלב האומה, מבאר המלבי"ם בתהלים, את הפסוק **"שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך"**, כלומר: "אחר שבאר שירושלים היא המעמדת חבור הגויה הכללית ואחדותה, אומר: כמו שאם תשאל לשלום הגויה האישיית נשיב לו ששלומה תלוי אם האיברים והכחות שבגויה מקושרים ויש להם שלום יחדיו, כי בעת יעשה פירוד ביניהם אז יבא המות, כן אם ישאלו לשלום ירושלים נאמר התשובה ששלומה תלוי אם **ישליו אהביך**, אם אוהבי ירושלים יהיה ביניהם שלום פנימית בזה תלוי שלום ירושלים, אחר שעקר ענין ירושלים היא אחדות האומה, ואם-כן אם יתעורר בין אישיהם ריב ומדנים ופירוד לבבות לא נמצא שלום ירושלים, כי עקר שלומה היא אם היא כעיר שחבורה לה יחדיו, לא אם יתפרדו" (שם קכב ז).

3. מלכות דוד בירושלים - הנהגת האומה

הקומה השנייה של ירושלים כמרכז האומה המאוחדת והמונהגת, מעבר לעצם החיים הלאומיים האחדותיים הנובעים ממנה ומאחדים את האומה, היא אכן ההנהגה המלכותית היוצאת ממנה לכל איבריה וכוחותיה של האומה: **"ב. על-ידי מלכות בית דוד, שעל ידה הקבעה הנהגה אחת מתמדת כוללת את כולם, כמש"ש: "כי שמה ישבו כסאות למשפט לבית דוד, והיה מלכות בית דוד אל הגויה הכוללת דוגמת המוח בגוף הפרטי, ששולח ההרגשה וההשכלה וההנהגה לכל האברים".** וכלשונו של המלבי"ם בתהלים: **"...כמו הנפש המדבר אשר בגויה, כי שמה ישבו כסאות למשפט שהם הסנהדרין ושופטי ישראל, ומשם תצא תורה ודת ודין ושמה ישבו כסאות לבית דוד שמשם תצא ההנהגה הכללית לכל פרטי האומה"** (שם קכב ה).

4. בית-המקדש בירושלים - השראת השכינה באומה

על-גבי שתי הקומות הראשונות מעמידות אחדות האומה, העיר - לב החיים הלאומיים,

והמלכות – מרכז ההנהגה הלאומית, יכולה להתייחס בנו בפועל הקומה העליונה, שנשמתה האלהית של האומה תתגלה על-ידי השראת השכינה בבית-המקדש: "ואחריו היה הבית-המקדש, שעל ידו שרתה השכינה בישראל בקביעות, והיה דוגמת הנשמה העליונה האלהית הנקראת בשם חיה ויחידה, שהיא קשר האלהית עם בני אדם". וכך לשונו של המלבי"ם בתהלים: **"שיר המעלות לדוד**, מדבר בשבח ירושלים, מצייר את האומה בכללה כגוף אחד המורכב מאיברים פרטים שונים וירושלים היא העיר שחברה לה יחדיו ויתחברו האיברים הפרטים, להיות גוף שלם יחול בו רוח החיים ונפש המשכלת ונפש האלהית, והנה בית ה' הנמצא בה היא הכלי המכין את הגויה הכללית אל חול השכינה ונפש האלהית בה, אמנם העיר עצמה היא כלב ומוח בגויה אשר יכינו אותה אל קבלת נפש החיים ונפש המשכלת, על-פי זה יאמר: הנה **שמחתי באומרים לי בית ה' נלך**, מצד ששם ה' שכן והוא משכן השכינה והאלהות בקדש" (קכב א).

5. סדר בניין האומה

לאחר שמבאר המלבי"ם את שלוש קומות הבניין הלאומי אשר בירושלים, הוא מדגיש כי קומות אלה חייבות להיבנות דווקא לפי הסדר, הקודמת קודמת תחילה, כפי המובא ברמב"ם: "והיה הציווי שימנו להם מלך תחלה ואחר-כך יבנו בית הבחירה, כי אי-אפשר שתשכן הנשמה האלהית באדם אם לא תוקדם הרוח החיים והנשמה המשכלת הנתלים בגויה ואחדותה".

על פי זה הוא מבאר את פתיחת תפילת שלמה במלכים ובדברי הימים, בה מוזכרות כאחד בחירתה האלהית של העיר ירושלים ובחירתה של מלכות בית דוד: "ואמר שעד הנה היה הגוף הישראלי מפוזר ומפורד בלתי מאוחד, לא מצד רוח החיים שהיא על-ידי אחדות העם בעיר אחת, 'כי לא בחרתי בעיר' וכו', ולא מצד הנשמה המשכלת שהיא ההנהגה הכוללת ומלכות אחת, שעל זה אמר 'לא בחרתי באיש להיות נגיד', ועתה נעשו גוף אחד – אם על-ידי רוח החיים, שעל זה אמר 'ואבחר בירושלים', אם על-ידי הנשמה המשכלת, שעל זה אמר 'ואבחר בדוד', ובדברי הימים האריך ופה קצר ואמר 'לא בחרתי בעיר', ומובן ממילא שלא בחר באיש להיות נגיד, כי בחירת העיר קודם בטבע לבחירת האיש, כמו שהרוח החיוני קודם בטבע לנשמה המשכלת, ואמר 'ואבחר בדוד להיות נגיד', ונודע ממילא שבחר בעיר כי אם נטע בהם המלכות שהיא דוגמת הנפש המשכלת, כל-שכן התאחדות על-ידי העיר שהוא דמיון הנפש החיונית". ברוך השם, בדורנו זכינו לתקומת האומה כשבליבה ירושלים השלמה, ומתוך שנמשיך ונעמול על בניית קומות היסוד – האחדות הלאומית וירושלים ליבה, ובניין מלכות ישראל שמדינת ישראל ראשית התנוצצותה – נזכה עוד לקומה השלמה של מלכות בית דוד ולקומה העליונה של בניין בית הבחירה.